Така Ірландія є; а коли хтось, поїхавши туди, не побачить її, нехай не вимагає від автора відшкодування збитків.

ПРИСВЯЧУЮ ЦЮ НЕВЕЛИЧКУ КНИЖЕЧКУ ТОМУ, ХТО НАДИХНУВ МЕНЕ НАПИСАТИ ЇЇ — КАРДОВІ КОРНУ.

Г. Б.

1

ПРИЇЗД. І

Зійшовши на палубу пароплава, я побачив, почув і вловив нюхом, що переступив межу; досі я бачив, мабуть, найпривабливішу Англію — майже буколічний Кент, мимохідь промайнуло топографічне диво — Лондон, і ось перед моїми очима постала похмура Англія — Ліверпуль; і водночас тут, на пароплаві, Англія закінчувалась: тут уже пахло торфом, між середньою палубою і баром лунала гортанна кельтська мова, а європейський суспільний лад набував уже інших форм — бідність тут хоч і "не ганьба", але й не чеснота, вона,— як момент суспільної самосвідомості,— так само не береться до уваги, як і багатство; випрасувані складки одягу втрачали свою прямоту, а шпилька, ця прадавня фібула кельтів і германців, знову набувала своїх прав; замість ґудзика крапки, поставленої кравцем, її причеплено у вигляді коми; як знак імпровізації, шпилька кома утверджує брижі, тоді як ґудзик не міг цього зробити. Я бачив її також у вигляді гачечка для цінника, як гапличок на шлейках до штанів або як запонку на манжеті й нарешті як зброю, що нею маленький хлопчик штрикнув у зад якогось чоловіка — хлопчина спочатку здивувався, а потім злякався, бо чоловік зовсім не зреагував на це; тоді хлопчик обережно торкнув того чоловіка вказівним пальцем, щоб

переконатися, чи він живий,— той був живий і, сміючись, поплескав хлопця по плечі.

Черга біля віконця, де за невелику ціну щедро наливали західноєвропейський нектар,— чай,— дедалі довшала, немов ірландці прагнули неодмінно втримати й цей світовий рекорд, не набагато випередивши Англію — за рік в Ірландії на душу населення споживають майже десять фунтів чаю, тож у кожну ірландську горлянку щороку вливається невеличкий плавальний басейн цього напою.

Поволі просуваючись у черзі, я мав досить часу, щоб пригадати й інші світові рекорди ірландців: ця маленька країна посідає перше місце не тільки щодо споживання чаю, а й щодо підготовки священнослужителів (кельнській єпархії довелося б висвячувати щорічно майже тисячу нових священиків, щоб витримати конкуренцію з невеличкою ірландською єпархією); третій світовий рекорд належить Ірландії у відвідуванні кіно (і знову — скільки подібного при всіх відмінностях! — трохи попереду Англії); і, нарешті, четвертий, найвизначніший, про який не наважуюсь сказати, що між ним і трьома попередніми рекордами існує причинний зв'язок: в Ірландії найменше самогубців, ніж будь-де в усьому світі. Не визначено рекордсменів, хто найбільше випиває віскі або викурює сигарет, але й тут Ірландія далеко попереду — невеличка країна, завбільшки з Баварію, хоч населення в ній менше, ніж проживає між Ессеном і Дортмундом.

Чашка чаю десь опівночі, коли стоїш, зіщулившись від холодного західного вітру, а пароплав потихеньку суне у відкритому морі, а потім — чарочка віскі нагорі в барі, де ще й досі лунає гортанна кельтська мова, хоча тепер уже лише з однісінького горла; в холі перед баром вмощуються на ніч черниці, неначе великі птахи,— в довгих вбраннях, під каптурами їм тепло, вони втягують у рукава свої довгі чотки,

як кораблі — линви перед відплиттям. Молодому чоловікові, що стояв біля стойки бару з немовлям на руках, щойно відмовлено у п'ятому кухлі пива; і в його дружини, що стоїть біля нього з дворічною дівчинкою, офіціант так само забрав кухоль, не наливши його; бар потроху безлюдніє, вже не чути гортанної кельтської мови, голови черниць тихо похитуються уві сні; одна з них забула заховати чотки в рукав, і товсті намистини перекочуються з боку в бік у такт погойдування судна; ті двоє, що їм не дали випити, пройшли, хитаючись, із дітьми на руках, повз мене і подалися в куток, де збудували собі з коробок і валіз укріплення,— там уже спало двоє дітей, притулившись з одного і другого боку до бабусі, її велика чорна хустка, здавалося, надійно захищала від холоду всіх трьох; немовля та його дворічну сестричку поклали в білизняну корзину, вкрили, а самі батько й мати примостилися за валізами, притулившись одне до одного; біла вузька чоловікова рука напнула над ними плащ, немов намет. Тиша, тільки замки валіз тихо порипують у такт погойдування корабля.

Я забув заздалегідь підшукати собі притулок на ніч, і тепер переступав через ноги, ящики, валізи; в темряві спалахували сигарети, до мене долинали окремі слова з розмов, що велися пошепки: "У Коннемарі... нема надії... офіціантка в Лондоні..." Мені пощастило притулитися поміж рятувальними шлюпками й корковими поясами, але західний вітер був різкий і вологий, тож довелося встати й тинятися по кораблю, що схожий був на судно, яке вивозить біженців, а не везе тих, що повертаються додому; ноги, вогники сигарет, уривки розмов пошепки, аж поки мене схопив за полу пальта священик і запропонував сісти поруч нього; я відхилився назад, щоб заснути, але праворуч від священика з-під сіро-зеленої смугастої ковдри почувся чистий ніжний голос:

— Ні, отче, ні, ні... гірко думати про Ірландію. Раз на рік я мушу туди їздити, щоб провідати батька й матір, та й бабуся ще жива. Вам знайоме графство Голуей?

— Ні,— тихо відповів священик.

— А Коннемара?

— Ні.

— Побувайте там і не забудьте, повертаючись, звернути увагу в порту, що експортують з Ірландії — дітей і священиків, черниць і печиво, віскі й коней, пиво й собак...

— Дитино,— тихо промовив священик,— вам не слід вимовляти все це за одним подихом.

Під ковдрою спалахнув сірник, на мить освітивши суворий профіль.

— Я не вірю в бога,— пролунав чистий, ніжний голос,— ні, не вірую в нього, то чому ж не можу називати поруч священиків і віскі, черниць і печиво? Не вірю я й у Kathleen пі Houlihan *, у цю казкову країну... Два роки я була офіціанткою в Лондоні, бачила, скільки дівчат легкої вдачі...

— Дитино,— тихо промовив священик.

— ...скільки дівчат легкої вдачі поставила до Лондона Kathleen пі Houlihan — Острів святих!

— Дитино!

— Так само казав мені священик удома: дитино... Він приїздив велосипедом здалеку, щоб відправити для нас у неділю службу божу, але й він нічого не міг вдіяти проти

Кетлін, дочка Улігена — символічний образ Ірландії.

того, щоб Kathleen пі Houlihan не експортувала найдорожчого — своїх дітей. Поїдьте до Коннемари, отче,— там стільки гарних краєвидів і так мало людей, ви, певно, ще ніколи такого не бачили; може, ви відправите в нас службу божу, тоді побачите й мене, як побожно стою я навколішках.

— Але ж ви не віруєте в бога.

— Невже ви вважаєте, що я можу дозволити собі так поставитись до своїх батьків, щоб не піти до церкви? "Наша люба дівчинка така ж побожна, як і досі; гарна дитина". А бабуся поцілує мене, коли я від'їжджатиму, благословить і скаже: "Будь такою ж побожною, як ти є, моє любе дитя". ...Знаєте, скільки онуків у моєї бабусі?

— Дитино, дитино,— тихо промовив священик. Сигарета спалахнула, знов освітивши суворий профіль.

— Тридцять шість онуків має моя бабуся, тридцять шість; мала тридцять вісім: одного підстрелили в бою за Англію, другого потоплено в англійському підводному човні — а тридцять шість іще живуть: двадцять у Ірландії, решта...

— Є країни, що експортують гігієну й думки про самогубство, атомну зброю, автомати, машини...

— О, я знаю,— відповів чистий, ніжний дівочий голос,— це все знаю: в мене в самої брат священик, ще й два двоюрідні — тільки вони з усіх родичів і мають авто.

— Дитино...

— Спробую трохи поспати. На добраніч, отче, на добраніч.

Вогник сигарети перелетів через поручні, сіро-зелена ковдра тісніше обгорнула вузенькі плечі, голова священика захиталася, ніби осуджуючи такі слова, з боку в бік; може, це був ритм руху судна, в такт якого вона хиталася.

— Дитино,— тихо промовив він іще раз, але, не почувши відповіді, зітхнув, відхилився назад і підняв комір пальта; чотири шпильки погойдувалися на п'ятій, зашпиленій про всяк випадок у відлогу пальта, погойдувалися на всі боки під легкими струсами пароплава, що плив у сірий морок в напрямку Острова святих.

2

ПРИЇЗД. II

Чашку чаю я одержав десь перед сходом сонця, коли щулився від холоду під західним вітром, а Острів святих ховався тим часом від сонця у вранішніх сутінках; на цьому острові живе єдиний у Європі народ, який ніколи не вів загарбницьких воєн, хоч його самого поневолювали кілька

азів — датчани, норманни, англійці,— а він посилав тільки священиків, ченців, місіонерів, які, дивно обминаючи Ірландію, несли дух фіванського аскетизму в Європу; понад тисячу років тому тут, так далеко від центру материка, немов якийсь

ексцентрик, що вимчав далеко в Атлантику, розташовувалось палаюче серце Європи...

Чимало сіро-зелених ковдр вкутували вузенькі плечі, чимало суворих профілів бачив я, а на декількох піднятих комірах священиків — зашпилену про всяк випадок шпильку, і на ній тихенько погойдувалися дві, три, чотири шпильки... вузькі обличчя, заспані очі, в білизняній корзині немовля, що ссе свою пляшечку з соскою, а батько тим часом даремно добивається біля чайного прилавку пива. Вранішнє сонце вихопило з імли білі будинки, назустріч судну біло-червоно блимав маяк, пароплав, повільно відсапуючись, заходив у порт Дан-Лере. Чайки вітали його, з'явився сірий силует Дубліна, знову зник — церкви, пам'ятники, газгольдери; з деяких коминів повільно піднімалися вгору струмені диму; час снідати, але не для всіх — Ірландія ще спала, носії біля причалу продирали очі від сну, шоферів таксі проймав холодом вранішній вітер. Сльозами ірландці вітали батьківщину і тих, хто повертався на неї. Наче м'ячики, злітали в повітря то тут, то там імена.

Зморений доплентавсь я з корабля до поїзда, проїхавши трохи, вийшов, хитаючись, на темному великому вокзалі Вестланд Рау, а потім на вулицю; саме в цю мить у чорному будинку навпроти якась молода жінка забирала з підвіконня в кімнату оранжевий глечик з молоком і посміхнулася до мене, а я посміхнувся їй у відповідь.

Якби моя наївність була така ж непохитна, як у того німецького підмайстра, що вивчав у Амстердамі життя і смерть, бідність і багатство пана Каннітферштана то я міг би вивчати в Дубліні життя і смерть, бідність, славу й багатство пана Coppi2, бо хоч би кого про що не спитав, чув у відповідь коротке: "Sorry". Хоч я й не знав напевне, проте зрозумів, що між сьомою і десятою годинами ранку ірландці схильні до

лаконічності, тож вирішив поки не застосовувати своїх обмежених мовних знань, а з сумом погодити

2 Перепрошую, вибачте (англ.).

ся, що Моя наївність не така непохитна, як у того достойного заздрощів тутлінського підмайстра, що потрапив до Амстердама. А як приємно було б спитати: "Чиї то величезні кораблі в порту?" —"Sorry".— "Чиї ото обдерті, босоногі дітлахи?" — "Sorry".—"А хто ж ото стоїть самотньо на вранішньому холоді високо вгорі на колоні?" —"Sorry".— "Хто цей юнак, що, їдучи в тамбурі автобуса, напрочуд схоже імітує у вранішній імлі стрілянину з автомата "тах-тах-тах-тах?" —"Sorry".— "А хто так рано мчить верхи в сірому циліндрі, з паличкою в руках крізь вітер і млу?" —"Sorry".

Я вирішив більше довіряти своїм очам, аніж своєму язику та чужим вухам, і розпочати вивчення вивісок крамниць, і ось вони рушили мені назустріч — бухгалтери, шинкарі, торговці овочами: Джойси та їтси, Маккарті та Моллої, О'Ніли та О'Коннори, здається, навіть сліди Джекі Кугана вели сюди, і я змушений був визнати, що чоловіка, угорі на колоні, який ще й досі самотньо стояв під пронизливим вранішнім вітром, звуть не Соррі, а Нельсон.

Я купив собі журнал під назвою "Айріш дайджест" і спокусився на вивіску, яка обіцяла "Bed and breakfast re-sonable" — "Пристойний нічліг і пристойний сніданок" — переклав я собі'цю обіцянку і зважився спочатку на сніданок.

Якщо чай на континенті своїм забарвленням нагадує пожовклий бланк поштового переказу, то тут на цих островах, західніше Остенде, він схожий на темні барви російських образів, крізь які просвічує золото, поки молоко не надасть

йому відтінку, подібного до кольору шкіри гладкого немовляти; на континенті чай подають ріденький, зате у коштовній порцеляні, а тут із погнутих бляшаних чайників на радість чужинцеві байдуже наливають у товсті фаянсові чашки божественний напій, та ще й за безцінь.

Сніданок був смачний, чай гідний своєї слави, а на додаток зовсім безкоштовно ще й усмішка молоденької ірландки, яка подавала його.

Гортаючи журнал, я щонайперше натрапив на читацького листа, де вимагалося скинути Нельсона з колони й замінити його скульптурою Богородиці. Потім ще один лист, де вимагалося зіпхнути Нельсона, ще один...

Настала восьма година, ірландці стали балакучіші, заговорили й до мене, засипаючи словами, з яких я зрозумів одне-єдине: "Germany" !. Тоді я вирішив застосувати зброю цієї країни і вдарити у відповідь, але з дружньою метою,

1 Німеччина (англ.).

отим Sorry, щоб іще насолодитися безкоштовною усмішкою нечепурної богині чаю, аж раптом мене сполохав схожий на грім гуркіт. Невже на цьому дивовижному острові такий жвавий залізничний рух? Грім тривав, виразнішав, рвучкий вступ до "Tantum ergo", починаючи від слів "Sakramentum — veneremur cernui", почувся зовсім чітко й чисто, виспівувався аж до останнього складу і долинав, перелітаючи Вестланд Рау, з церкви Святого Андрія, що навпроти вокзалу. І таким самим приємним, як і перші чашки чаю (незгірші багатьох інших, випитих мною у покинутих, бідних сільцях, готелях і біля полум'я камінів), залишилося враження разючої побожності, яка незабаром після "Tantum ergo" заполонила Вестланд Рау —

стільки людей, що виходять із церкви, у нас можна було б побачити хіба що після великодньої служби або на різдво; але я ще не забув сповіді тієї невіруючої з суворим профілем.

Була тільки восьма година ранку, неділя — дуже рано, щоб будити хазяїв; проте чай захолов, у кафе пахло холодним баранячим лоєм, відвідувачі забирали свої коробки та валізи й прямували до автобусів. Я знехотя гортав "Айріш дайджест", заникуючись, сам собі перекладав початок деяких статей та нарисів, поки мені не впав у око афоризм на двадцять третій сторінці; я зрозумів цей мудрий вислів, ще навіть не переклавши його; неперекладений, не сформульований німецькою мовою і все ж зрозумілий, він звучав навіть краще, ніж німецькою; там було написано: "На цвинтарях лежать переважно люди, без яких світ не міг існувати".

Мені здалося, що ця мудрість заслуговувала на мою подорож до Дубліна, і я вирішив сховати її глибоко в серці на той випадок, коли здаватимусь собі аж надто значним (згодом вона стала для мене немов ключем до цього дивного сплаву пристрасті й байдужості, до тієї дикої втоми, до поєднаного з фанатизмом украй байдужого ставлення, з якими я ще часто стикатимусь).

Великі вілли ховалися в затінку рододендронів, пальм, кущів олеандру, коли я, незважаючи на таку по-варварському ранню пору, вирішив розбудити господаря. На обрії вимальовувалися гори, довгі смуги дерев.

Вісім годин по тому мій земляк-німець безапеляційно пояснював мені: "Тут усе брудне, все дороге, і ви ніде не знайдете справжнього карбонаду".

А я вже захищав Ірландію, хоч прибув до цієї країни всього десять годин тому, з них п'ять проспав, одну купався у ванні, одну просидів у церкві, одну годину просперечався із земляком, котрий міг протиставити моїм десяти годинам свої півроку. Захищав Ірландію пристрасно, виводив на бій чай, "Tantum ergo", Джойса і їтса проти карбонаду, який був для мене тим небезпечніший, що я зовсім не знав, що воно таке (лише пізніше, повернувшись додому, я мусив зазирнути в "Дуден" 1, щоб довідатись: "Засмажена корейка"); і, борючись проти нього, тільки ледь виразно уявляв собі, що це має бути якась м'ясна страва. Проте боротьба моя була марна; хто їде за кордон, той прагне залишити вдома вади своєї країни,— ох, ця скажена гонка вдома! — але захопити з собою її карбонади. Певне, нікому не вдасться безкарно випити в Римі чаю, так само як в Ірландії безкарно випити кави — хіба що в якогось італійця. Я покинув боротьбу, повернувся автобусом назад і почав втішатися виглядом черг перед кінотеатрами, яких було чимало: вранці, думав я, вони товпляться в церквах і біля них, а ввечері — в кіно і перед ними; біля зеленого газетного кіоску мене знову поцілила в серце усмішка ірландки, я купив газети, сигарети, шоколад, аж тут мій погляд натрапив на книжку, що загубилася поміж брошур; її біла назва, окреслена червоним, була вже замацана; комісійну книжку можна було придбати за шилінг, і я взяв її. Це був "Обломов" Гончарова в англійському перекладі. Хоч мені й було відомо, що батьківщина Обломова десь понад чотири тисячі кілометрів звідси на схід, але я відчував, що він непогано пасує до цієї країни, де ненавидять рано вставати.

3

ПОМОЛИСЯ ЗА ДУШУ МАЙКЛА О'НІЛА

На Свіфтовій могилі в мене похололо серце — так чисто було в соборі святого Патріка, так безлюдно й так повно

патріотичних мармурових статуй, так глибоко під холодним каменем лежав зневірений Дін, а поруч нього — Стелла; дві квадратні латунні таблички, такі блискучі, немовби їх начистили руки німецької домогосподарки,— більша у Свіфта, менша у Стелли; мені хотілося мати в руках грубі, довгі, цупкі будяки, кілька стебелець конюшини і ще кілька ніжних неколючих квіток, жасміну або ж жимолості; це було б гідне їх обох привітання, але в руках у мене було так само, як у соборі,— порожньо, вони були такі ж холодні та чисті.

1 Тлумачний і орфографічний словник німецької мови, названий на честь автора.

Напівопущені полкові прапори рядочком звисали один за одним; чи й справді вони пахли порохом? Судячи з їхнього вигляду, так воно й мало бути, але насправді пахло тліном, як і у всіх церквах, де вже протягом кількох століть не кадять ладаном; у мене з'явилося відчуття, ніби по мені стріляють крижаними голками, і я кинувся навтьоки, аж біля дверей помітивши, що був у соборі не сам: прибиральниця мила лугом підлогу, вичищала, хоча все й так блищало.

Перед собором я вперше побачив ірландського жебрака; такі жебраки бувають тільки в південних країнах, але ж на півдні світить сонце, а тут, північніше п'ятдесят третьої широти, дірки та лахміття означають зовсім не те, що південніше тридцятої паралелі; бідолаху поливає дощ, і навіть найзапекліший естет не зміг би назвати цей бруд мальовничим; злидні туляться тут навколо собору святого Патріка, по тих самих закутках і халупах, які бачив Свіфт 1743 року.

По боках у жебрака звисали порожні рукави — брудні оОЬлонки відсутніх кінцівок; епілептичне посіпування грозою перебігало по його обличчю, і однаково це темне, худорляве

обличчя було гарне, таким і змалюють його в іншому, не в моєму записнику; я припалив йому сигарету і встромив її йому в рота, а гроші вкинув у кишеню; в мене було таке враження, ніби я даю гроші мерцеві. Дублін оповила темрява; усі відтінки сірого — від чорного аж до білого,— відбивалися у хмаринках, небо нібито було вкрите безліччю сірих пір'їн; ані шматочка, ані клаптика ірландської зелені. Повільно, тремтячи всім тілом під цим небом, жебрак побрів з парку святого Патріка у нетрища.

Подекуди багнюка поналипала там до шибок чорними грудками, немов її навмисно кидали у вікна, понабиравши в каналах і коминах; проте тут ніщо не відбувається ані навмисно, ані просто так; тут упиваються, кохаються, моляться й сваряться, нестямно люблять бога і не менш нестямно ненавидять його.

На темних задвірках, що впали в око ще Свіфтові, десятиліттями й століттями нашаровувався цей бруд — гнітючі відклади часу. У вітринах крамничок виставлено най-безглуздіші непотрібні дрібниці. Аж ось, нарешті, я натрапив на одну мету своєї подорожі — кабіну для п'яниць-самітни-ків зі шкіряною запоною; у ній п'яниця замикається, як кінь у станку, щоб залишитися на самоті з віскі та власним болем, зі своєю вірою і зневір'ям, занурюється в кесоні пасивності нижче рівня часу, аж поки вистачить грошей, поки не буде змушений знову виринути на поверхню часу, щоб узяти хоч якусь участь у стомленому веслуванні — безглуздих і безпорадних рухах, адже течія неминуче несе кожен човен до темних вод Стікса. Тож не диво, що жінкам, цим трудівницям на грішній землі, в таких пивничках не місце: тут чоловік залишається на самоті з віскі, віддалившись від усіх справ, у які він устряв, справ, що мають назву сім'я, робота, честь, суспільство; віскі гірке, приємне, а десь на заході, чотири тисячі кілометрів водою, і десь на сході, за двома морями, є ще такі, що вірять у рух і поступ. Так, вони ще є; а віскі таке гірке, приємне;

здоровенний, як бугай, шинкар, подає в кабіну наступну чарку. У нього тверезі сині очі — він вірить у те, у що ці, за чий рахунок він збагачується, не вірять. Все дерево у цій пивничці — обшивка стін, перегородки кабін — просякнуте жартами й прокльонами, надіями й молитвами людей; скільки ж їх тут?

Вже відчувається, як кесон — кабіна п'яниці-самітника — все глибше спускається на темне дно часу, повз затонулі уламки кораблів і риб, але й тут на дні немає спокою відтоді, як водолази-глибоководники попридумували свої прилади. Отже, треба виринати, хапнути повітря і знову впрягатись у справи, що мають назву честь, робота, сім'я, суспільство, поки водолази не просвердлять кесона.

— Скільки?

Монети, чимало їх, пожбурено у безжальні очі шинкаря.

Небо, як і досі, було вкрите сірими пір'їнами всіх відтінків, без жодного натяку на багатющу ірландську зелень, коли я вирушив до іншої церкви. Минуло зовсім небагато часу — біля входу до церкви стояв жебрак, і сигарету, яку я встромив йому в рота, саме вийняли школярі, обережно відірвали тліючий кінчик, щоб не розсипати й крихти тютюну, і обережно вкинули "бичка" йому в кишеню; обережно зняли з нього шапку — бо хто ж, навіть і без обох рук, заходить у дім божий у шапці? — обережно притримали двері, і порожні рукави важко хльоснули по одвірках, бо були мокрі й брудні, але ж у церкві бруд нікого не обходить.

Собор святого Патріка був такий безлюдний, такий чистий і такий гарний; ця церква була повна людей, повна несмаку — і не сказати б, щоб брудна, але занедбана — в багатодітних сім'ях такий вигляд мають вітальні. Дехто,— я чув, що один з

них був німець, який розповсюджував у Ірландії "блага німецької культури",— заробив тут чимало грошей на гіпсових скульптурах, але гнів, що викликали ці творці несмаку, менший порівняно з гнівом, який викликають ті, що моляться перед такими витворами,— що яскравіше — то краще, що бездарніше — то краще, по можливості, щоб усе було "як живе" (увага, молільники — життя не таке, "як живе").

Темнокоса красуня із обличчям затятого скривдженого ангела молиться перед статуєю святої Магдалини; блідість її обличчя має зеленкуватий відтінок, а її думки та молитви буде записано до невідомої мені книги. Школярі з ключками для гри в хелінг 1 під пахвою моляться перед розп'яттям; лампадки горять у темних закутках перед Ісусовим серцем, перед святими Антонієм і Франціском — тут релігією упиваються до останньої краплини; жебрак сидить на останній лаві, повертаючи своє обличчя, що епілептично посіпується, в той бік, де ще висять хмарки ладану.

Новими й помітними досягненнями індустрії культових предметів слід назвати неонове сяйво навколо голови діви Марії та фосфоричний хрест у купелі, що рожево світився в сутінках церкви. Невже в тій книзі буде занотовано окремо тих, хто молиться тут перед цим несмаком, і тих, хто в Італії, молячись, схилявся перед фресками фра Анжеліко?

Чорнокоса красуня з блідо-зеленавим обличчям ще й досі молиться перед Магдалиною, ще й досі посіпується обличчя в жебрака, дрож колотить усе його тіло, і в кишені в нього тихо подзенькують гроші; здається, хлопчаки з ключками знають жебрака, розуміють посіпування його обличчя та його бурмотіння — один з них залазить рукою жебраку до кишені і на брудній хлопчаковій долоні з'являються чотири монетки — два пенні, шестипенсова монетка і трипенсова. Один пенні та три пенси залишаються на долоні, дві інші монети задзвеніли в

карнавці; тут проходить межа математики, психології та народного господарства, межа кожної більш-менш точної науки чітко простежується в посіпуванні епілептичного обличчя жебрака — занадто хисткої основи, щоб можна було на неї покластися. Але холод Свіфтової могили ще й досі не полишає мого серця — чистота, порожнеча, мармурові статуї, полкові прапори і жінка, яка миє те, що й так уже чисте; собор святого Патріка — гарний, ця церква бридка, але сюди ходять, і на її лавах я натрапив на те, що потім іще часто бачитиму на ірландських церковних лавах — маленькі емальовані таблички, які закликають до молитви: "Помолись за душу Майкла О'Ніла, померлого на шістдесятому році життя 17.1 1933". "Помолись за душу Мері Кіген, яка померла 9 травня 1945 року вісімнадцятилітньою". Який побожний і вмілий шантаж — померлі ніби оживають, день їхньої смерті пов'язується в уяві того, хто читає табличку, з його згадкою про той день, місяць і рік. Гітлер з перекошеним обличчям чекав, щоб захопити владу, а тут помирав шістдесятилітній Майкл О'Ніл; коли капітулювала Німеччина, померла вісімнадцятирічна Мері Кіген. "Помолись,— прочитав я,— за Кевіна Кессіді, який помер тринадцятирічним 20.XII 1930",— і мене немов ударило електричним струмом, бо в грудні 1930 року мені самому було тринадцять років, я сидів з табелем за доріздвяну чверть у руках у великій, темній квартирі кельнського південного кварталу, в досить розкішному, "панському", як казали ще 1907 року, будинку; почалися канікули, і я визирав крізь протерту в одному місці коричневу штору на зимову вулицю.

Я бачив вулицю у червонястому світлі, ніби заплямовану несправжньою, театральною кров'ю,— червоні кучугури, червоне небо над містом, навіть виск трамваїв на кільці кінцевої зупинки — і той здавався мені червоним. А коли ж я вистромив обличчя у проріз між шторами, то побачив усе як було насправді: коричнюваті краї снігових кучугур, чорний асфальт, трамвай, схожий кольором на погано доглянуті зуби,

а от виск, коли вагон повертав на круг, той виск почувся мені світло-зеленим і ядучо бризкав на лискуче гілля дерев.

Отже, того дня в Дубліні помер Кевін Кессіді, якому було тринадцять років, так само, як і мені тоді, і ось тут поставили ноші, згори, з хорів, долинав спів "Dies igae, dies illa" !. Перелякані Кевінові товариші посідали на лавах; залах ладану, жар від полум'я свічок, срібні китиці на чорному покрові, а я в цю мить складаю свій табель, дістаю з шафки санчата, щоб іти кататися. Мені поставили "добре" з латини, а Кевіна в труні опустили в могилу.

Згодом, коли я вийшов із церкви й попростував вулицями, Кевін Кессіді всюди йшов поруч,— я бачив його живого, мого ж віку, а себе я на мить уявив тридцяти семирічним Кевіном,— він батько трьох дітей, живе у якомусь закутку біля собору святого Патріка; віскі гірке, холодне й дороге, від Свіфтової могили по ньому стріляють крижаними голками, обличчя його темнокосої дружини зеленувато-бліде, в нього чимало боргів і будиночок, яких безліч у Лондоні, тисячі в Дубліні — скромні, бідні, двоповерхові; найзапекліший естет назвав би їх міщанськими, затхлими й сумними (але обережно, естете,— в одному з цих будиночків народився Джеймс Джойс, а в іншому — Шон О'Кейсі).

Тінь Кевіна була так близько, що я, повернувшись до кабіни п'яниці-самітника, замовив дві чарки віскі, але тінь не піднесла чарки до рота, тож я випив за Кевіна Кессіді, що помер тринадцятирічним 20.XII 1930,— і замість нього.

4

MAYO — GOD HELP US! 1

У центрі Ірландії, в Атлоні, за дві з половиною години швидким поїздом від Дубліна, поїзд розділяють на дві половини — краща, та, де залишається вагон-ресторан, іде на Голу-ей, а скривджена, в якій залишаємось ми, йде на Уестпорт. Прощання з вагоном-рестораном, де саме подавали другий сніданок, було б іще болючіше, коли б у нас були гроші, — англійські або ірландські,— щоб заплатити за сніданок чи обід. А так ми мали хоч і легкі, проте непотрібні тут папірці, що виходять з-цід пресів німецького банку, бо між прибуттям судна й відходом поїзда лишалось всього півгодини, обмінні пункти в Дубліні відчинялися о пів на десяту—а Фуггерів 2 портрет не має обігу в центральній Ірландії.

Я ще не забув того страху, якого зазнав у Дубліні,— вирушивши на пошуки, де б поміняти гроші, я вийшов з вокзалу і мало не попав під колеса яскраво-червоного грузовика, єдиною прикрасою якого була дуже помітна свастика. Це хтось продав сюди машину, що розвозила "Фелькішер бео-бахтер" 3, чи "Фелькішер беобахтер" ще й досі має тут свою філію? Точнісінько такий вигляд мали машини, що добре запали мені в пам'ять; але шофер, люб'язно запропонувавши мені йти далі своїм шляхом, перехрестився, а я, уважніше придивившись до машини, все зрозумів. Це була "Swastika Laundry" — пральня білизни "Свастика", а під чорним хрестом виразно вимальовувався рік її заснування —1912. Але самої думки про те, що це могла бути одна ще з тих машин, було досить, щоб мені перехопило подих.

Я не знайшов жодного відчиненого банку і, засмучений, повернувся на вокзал, вирішивши пропустити поїзд на Уестпорт, бо ми не могли оплатити квитків. Ми мусили вибрати одне з двох — або зняти номер у готелі, щоб зачекати наступного дня й наступного поїзда (бо післяобідній поїзд прибуде після відходу потрібного нам автобуса), або якимсь чином сісти в поїзд на Уестпорт без квитків; і це "якимсь

чином" вийшло — ми поїхали в кредит; начальник станції в Дубліні, розчулений виглядом трьох заспаних дітей, двох зневірених жінок і одного розгубленого чоловіка (котрий щойно, дві хвилини тому, вислизнув з-під коліс грузовика зі свастикою!), підрахував, що ночівля в готелі коштуватиме стільки ж, скільки й уся подорож до Уестпорта. Він записав моє прізвище, "кількість осіб, перевезених у кредит", заспокійливо потиснув мені руку й подав сигнал відправки поїзда.

Отже, ми дістали змогу скористатися на цьому дивовижному острові таким видом кредиту, якого ще ніколи не мали й не матимемо,— кредитом залізничної компанії.

Тільки, на жаль, у вагоні-ресторані сніданку в кредит не давали; спроба одержати його не мала успіху, Фуггерова фізіономія, хоч і на бездоганному грошовому папері, не змогла переконати офіціанта. Зітхнувши, ми розміняли останній фунт стерлінгів і замовили повний термос чаю та пакунок з бутербродами. Провідникам випав важкий обов'язок занотовувати у своїх записниках чудні прізвища. Відбувалось це раз, вдруге, втретє, і перед нами постало боязке запитання — чи не доведеться нам і раз, і вдруге, і втретє сплачувати один і той самий борг?

Новий провідник, який сів у Атлоні, був рудий, беручкий і молодий; коли я сказав, що ми не маємо квитків, обличчя його проясніло: він упізнав нас. Певне, його сповістили про нас,— мабуть, зі станції на станцію було телеграфовано наші прізвища, кредит і "кількість осіб, перевезених у кредит ".

Ще протягом чотирьох годин плентався наш поїзд, що, віддаляючись від Атлона до все менших станцій на захід, перетворився з швидкого на пасажирський. Найвизначнішими пунктами його зупинок були міста, розташовані поміж Атлоном (дев'ять тисяч жителів) і узбережжям — Роскоммон та

Клерморріс, що налічують стільки ж жителів, скільки три міські густонаселені будинки для бідняків, Карлсбар, столиця провінції Мейо, з чотирма тисячами та Уестпорт з трьома тисячами жителів; на відстані, що приблизно дорівнює відрізку Кельн — Франкфурт, густота населення дедалі зменшується, потім починається Атлантика, а за нею розкинувся Нью-Йорк, що має втричі більше населення, ніж уся Незалежна Держава Ірландія, і набагато більше ірландців, ніж проживають у трьох провінціях за Атлоном.

Станції маленькі, вокзали пофарбовано світло-зеленою, паркани — білою фарбою, а на пероні стоїть здебільшого один єдиний хлопчик, який з материної таці й шкіряного паска зробив собі лоток, виклавши на ньому три плитки шоколаду, два яблука, кілька м'ятних таблеток, жувальну гумку та один комікс; одному з таких хлопчаків ми хотіли довірити свій останній срібний шилінг, але вибір дався нам нелегко. Жінки наполягали на яблуках і м'ятних таблетках, діти виступали за гумку і комікс. Ми вирішили піти на компроміс і купили комікс та плитку шоколаду. Журнал мав багатообіцяючу назву "Bat Man" а на титульній сторінці був намальований чоловік у чорній масці, що дерся вгору по фасадах будинків.

На невеличкому вокзалі серед боліт залишився самотній усміхнений хлопчик. Цвів колючий дрік, на живоплоті з фуксій розпукувалися бруньки, навколо — дикі зелені пагорби, купи торфу. Так, Ірландія справді зелена, дуже зелена, але тутешня зелень — це не тільки барва луків, а й моху, особливо тут, за Роскоммоном, у бік Мейо, а мох — рослина зречення, покинутості. Країна ця покинута, населення її зменшується повільно, але неухильно, і нам, хоч жоден із нас і не бував у цій частині Ірландії, не бачив ніколи будинку, що його ми найняли десь на заході,— нам стало трохи лячно: даремно жінки шукали очима праворуч і ліворуч від залізниці картопляні поля, грядки овочів, свіжу, не таку песимістичну зелень салати,

трохи темнішу — гороху. Ми поділили плитку шоколаду й спробували розважитися "Bat Man"'ом, але він виявився насправді надто bad 2. Він не тільки видряпувався, на фасади будинків, як обіцяно на титульній сторінці, найголовнішою втіхою для нього було, певно, лякати жінок уві сні; крім того, розкинувши поли пальта, він міг літати, відбирати мільйони доларів, а про його вчинки розповідалося такою англійською, що її не вивчають ні в школах на материку, ні в Англії чи в Ірландії; Bat Man був дужий і страшенно справедливий, але надто суворий, а до несправедливих міг бути й жорстоким — адже іноді він навіть вибивав комусь зуби, і ця подія описувалась гарним буквосполучен-ням: Хрусь! "Bat Man" не втішив нас.

Нам залишилося втішатися іншим: наш рудий провідник з'явився й, усміхаючись, записав нас уп'яте. Цей таємничий процес частого записування можна було пояснити. Ми знову

1 Людина-кажан (англ.)

перетнули кордон ще однієї провінції і прибули до графства Мейо. Ірландці мають дивну звичку: коли вимовляється назва провінції Мейо (незалежно від того, чи хвалять, чи гудять, чи просто так), щойно пролунає слово "Мейо", як ірландці додають: "God help us!" Це звучить наче відповідь у єктенії: "Господи, помилуй!"

Провідник зник, урочисто запевнивши, що більше вже не записуватиме нас, і ми зупинилися на невеличкій станції. Тут вивантажували те саме, що й на інших станціях: самі сигарети. Ми вже навчилися за розміром картонних ящиків, що виставлялися з вагона, визначати розміри прилеглої території, а кинутий на карту погляд підтверджував, що наші розрахунки були точними. Я пройшов крізь увесь поїзд до багажного вагона, щоб подивитися, скільки залишилося там іще ящиків з

сигаретами. Там стояли один великий і один маленький ящики, і я зрозумів, скільки станцій нам треба ще проїхати. Поїзд небезпечно збезлюднів. Я налічив вісімнадцять пасажирів, з них шестеро — то ми самі; тоді нам здалося, що ми їдемо повз гори торфу цілу вічність, а й досі не видно ясної зелені салати, темнішої — гороху, і зовсім темної — картоплі. "Мейо" — шепотіли ми, "God help us!"

... Ми зупинилися, великий ящик з сигаретами вивантажили, а крізь білосніжні грати перону визирали смагляві обличчя в насунутих на очі бандитських кепочках — здавалося, ніби ці люди охороняють колону автомашин; на інших вокзалах вони мені теж впали у вічі — машини й чоловіки, що хтозна-чого очікували; тільки тепер мені пригадалось, як часто я зустрічав їх досі. Мені вони видалися такими ж знайомими, як ящики з сигаретами, як наш провідник та невеличкі ірландські товарні вагони, майже наполовину менші від англійських і континентальних. Я знову пішов до багажного вагона, де на останньому ящику з сигаретами сидів наш рудий приятель; обережно користуючись англійськими словами, як жонглери-початківці порцеляновими тарілками, я запитав його, яку роль відіграють тут ці засмаглі чоловіки в бандитських кепочках, для чого призначені їхні автомобілі? Я чекав чогось фольклорного, перенесеного в сучасність — викрадення людей, збройний напад,— але проста провідникова відповідь приголомшила мене.

— Це таксі,— сказав він, і я "полегшено зітхнув. Отже, таксі є будь-що, так само й сигарети. Провідник, здається, зрозумів мій біль, запропонувавши мені сигарету, і я з радістю узяв її. Він припалив мені й, усміхнувшись, промовив:

— За десять хвилин ми вже будемо на місці.

Рівно через десять хвилин, точно за розкладом, ми прибули до Уестпорта. Нам улаштували урочистий прийом. Начальник станції власною особою, високий і статечний пан, зупинився, люб'язно посміхаючись, біля нашого купе й відсалютував нам своїм великим різьбленим латунним жезлом, символом своєї влади, доторкнувшись ним до свого картуза. Він допоміг зійти дамам, допоміг дітям, помахом руки підкликав носія, непомітно, але цілеспрямовано увіпхнув мене до свого кабінету, записав моє прізвище, мою ірландську адресу і по-батьківському порадив не тішити себе надією на те, що в Уестпорті мені пощастить поміняти гроші. Посміхнувшись іще лагідніше, коли я показав йому свої портрети Фуггера, він промовив, тицьнувши в нього пальцем:

— A nice man, a very nice man 1 ,— і заспокоїв мене: — Час ще є, справді, час є, ви ще заплатите. Не хвилюйтеся.

Я ще раз назвав йому курс обміну марок, але статечний чоловік, легенько похитавши з боку в бік жезлом, зауважив:

— Я б не хвилювався так ("I shouldn't worry").

(Хоча плакати закликають нас саме хвилюватися: "Подумайте про ваше майбутнє! Безпека понад усе! Забезпечте своїх дітей!") Але я хвилювався. Досі вистачило кредиту, але чи вистачить його далі, на дві години перебування в Уестпорті, дві з половиною години дороги до кінцевої мети нашої поїздки через Мейо — God help us!

Мені поталанило видзвонити директора тутешнього банку з його власної квартири; його брови поповзли на лоба, адже ж ця половина дня у нього вихідна; мені вдалося переконати його — і брови в нього стали на місце — у складності моєї ситуації: гроші то маю, але — жодного пенні в кишені! Проте

переконати директора у платоспроможності моєї Фуггерової колекції мені не вдалося. Він начебто щось чув про східні та західні марки, про різницю в цих валютах, і коли я показав йому в правому кутку під Фуггером напис "Франкфурт", він відповів (певно, мав у школі з географії оцінку "відмінно"):

— Франкфурт є і в іншій частині Німеччини.

Мені нічого не лишалося,— хоч і без усякого бажання,— як протиставляти Майн Одеру, але іспит з географії він склав явно без оцінки "summa cum laude" 2, а такі тонкощі в назвах були для нього, навіть і при офіційному курсі обміну, занадто хисткою підставою для більшого кредиту.

— Я змушений буду відіслати ці гроші в Дублін,— сказав він.

— Гроші? — перепитав я.— Ось так, як є?

— Звичайно,— відповів він,— а що мені тут з ними робити?

Я похнюпився — справді, що він з ними робитиме?

— А протягом якого часу ви одержите відповідь з Дубліна?

— За чотири дні,— відповів він.

— Чотири дні! — сказав я.— God help us! Принаймні це я вивчив. А чи не міг би він дати мені

в рахунок цієї пачки грошей кредит, хоча б маленький? Він задумливо подивився на Фуггера, на Франкфурт, на мене,

відкрив шухляду касового апарату й дав мені дві фунтові банкноти.

Я мовчки підписав квитанцію, одержав від нього один примірник і вийшов з банку. Звичайно ж, ішов дощ, і мій "people" 1 чекав на мене на зупинці автобуса. Голод промовляв з їхніх геть змучених очей, вони чекали надійної чоловічої, батьківської допомоги, і я вирішив зробити те, на чому грунтується міф про мужність,— вирішив обманути. Я широким жестом запросив усіх на чай, на шинку з яйцями, салату,— і де вона взялася? — на печиво й морозиво, і був щасливий, що після того, як я заплатив за бенкет, в мене ще лишилося півкрони здачі. їх вистачило якраз на десять сигарет, сірники, ще й у резерві лишився срібний шилінг.

Я ще не знав того, що знатиму через чотири години,— що навіть чайові можна давати в кредит, і коли ми досягли своєї мети, в найвіддаленішому кінці провінції Мейо, майже біля самісінького мису Акілл-Гед, звідки аж до Нью-Йорка нема нічого, крім води, ось там і розквітнув наш кредит по-справжньому. Будинок пофарбовано у білосніжний колір, одвірок — морської блакиті, в каміні горить вогонь. Під час урочистої трапези на нашу честь нам подали свіжого лосося. Море було світло-зелене там, де воно накочувалось на узбережжя, і темно-синє— ближче до середини бухти, а там, де воно розбивалось об острів Клер, видно було вузьку смужку надзвичайно білої піни.

Увечері ми ще одержали кредитну книжку власника крамниці, що було рівнозначне готівці. Книжка товста, майже на вісімдесят сторінок, солідно оправлена в червону шкіру, зроблена на віки.

Ми були біля своєї мети, у Мейо — God help us?

Несподівано, видершись на вершечок гори, ми побачили на сусідньому пагорбі скелет покинутого селища. Ніхто не розповідав нам про нього, ніхто не попереджав; в Ірландії є такі селища. Нам показали церкву, найкоротший шлях до пляжу й крамницю, де продавалися чай, хліб, масло й сигарети, а також газетне агентство, пошту й невеличку гавань, де в мулі під час відпливу долічерева лежать загарпунені акули, немов перекинуті догори кілем шлюпки, якщо їх раптом не перекине припливною хвилею білим черевом догори, з якого вирізано печінку — це все було варте згадки, тільки не покинуте селище. Сірі одноманітні кам'яні фронтони, що їх ми побачили не об'ємними, в перспективі, а неначе по-дилетант-ському встановлені декорації для фільму жахів; затамувавши подих, ми пробували полічити їх, але вже на сороковому покинули лічбу, а було їх не менше як сотня. Наступний поворот шляху відкрив нам іншу точку зору: ми побачили тепер селище з іншого боку — голі будівлі, які немов чекали на теслю, сірі кам'яні мури, темні отвори вікон, жодного шматочка дерева, жодного клаптика тканини, нічого барвистого, ніби тіло без волосся, без очей, м'яса й крові — скелет селища, аж жорстокий у своїй простоті. Там — головна вулиця, на повороті, де видно невеличкий майдан, певно, був шинок. Провулок, іще один. Все, що не було каменем, з'їдено дощем, сонцем і вітром, і часом, який, хоч би що, терпляче капає собі: двадцять чотири краплини часу за добу — кислота, що непомітно роз'їдає все, як розпач...

Якби хтось спробував змалювати цей кістяк людського селища, де сто років тому жило п'ятсот чоловік, йому б довелося виводити на сіро-зеленому схилі гори самі трикутники та квадрати, тоді ще додати дівчину в червоному светрі, яка йде головною вулицею, несучи на плечах козуб із торфом — червона пляма светра й темно-брунатна — торфу, світло-коричнева — обличчя дівчини; і ще білі вівці, що заховалися поміж руїн неначе воші. Цього художника вважали

б справді божевільним — така абстрактна тут дійсність. Все, що не камінь, з'їдено вітром, сонцем, дощем і часом; гарно розкладений на похмурому схилі, немов для лекції з анатомії, кістяк селища; он—"дивись, точно, як хребет!"—головна вулиця, трохи викривлена, наче хребет чорнороба; всі хребці на місці, руки й ноги — провулки — також, і трохи набік голова — церква, чималий сірий трикутник. Ліва нога — ву

лиця, що піднімається схилом на схід, права — інша вулиця, що веде в долину, ця трохи коротша. Кістяк трохи кульгавої людини. Такий міг бути на вигляд чоловік, чий кістяк розкопають через триста років; чотири охлялі корови женуть його повз нас на пашу, удаючи, що то він їх жене; його права нога коротша внаслідок нещасного випадку, хребет викривився від напруження, бо чоловік щодня вирізав торф, і коли його опускатимуть у могилу, зморена голова схилиться набік. Він вже випередив нас, пробурмотівши своє "пісе day!" перш ніж ми надумалися відповісти йому або розпитати про це селище.

Такого вигляду не мало жодне розбомблене місто, жодне обстріляне артилерією селище; бомби й гранати — це всього лишень подовжені томагавки, бойові сокири й келепи, якими рубають, розбивають, але ж тут не видно жодного сліду насильства — час і сили природи поточили все, крім каменю, а з землі ростуть зелені подушки,— мох і трава,— на яких ніби реліквії спочивають ці кістяки.

Нікому тут навіть і не заманеться повалити мур або виламати з покинутого будинку деревину (дуже цінну в цих місцях); у нас це називається "випатрати" — а тут ніхто не патрає, навіть діти, що женуть увечері череду з пасовища за покинутим селищем; їм і на думку не спадає завалити стіну чи

розламувати дверний отвір. А от наші діти, щойно ми опинились посеред селища, спробували це зробити — зрівняти все з землею. А тут ніхто нічого з землею не зрівнює, а залишає м'які частини покинутих домівок на поталу вітру, дощу, сонцю і часу, і через шістдесят, сімдесят чи сто років знову залишаться голі будівлі, на які вже жоден майстер, вивершивши стіни, не почепить вінка,— ось такий вигляд має людське поселення, облишене після смерті у спокої.

Усе ще пригнічені, йшли ми поміж оголених фронтонів головною вулицею, завертали в провулки, і наша пригніченість помалу стала розвіюватись — на вулицях росла трава, мох стелився по мурах і картоплищах, дерся на будинки, а відмиті дощами від мулярного розчину камені фронтонів виявились не цеглою чи бутом, а валунами, що їх знесли з гори струмки, перемички одвірків чи віконниць — кам'яними плитами, два широкі, схожі на плечі кам'яні виступи випинаються зі стіни в тому місці, де колись був камін — на них чіплявся ланцюг для чавунного казанка, бліді картоплини варилися в темно-бурій воді.

1 Добрий день (англ.).

Ми як лоточники ходили від будинку до будинку, і щоразу, коли наша коротка тінь прошмигувала на порозі повз нас, зверху на нас звалювався синій квадрат неба — він був більший у тих будинках, де колись жили заможніше, менший — де бідніше; тільки розміри синього квадрату неба вирізняли будинки один від одного. В деяких світлицях все вже поросло мохом, деякі пороги вже під коричневатою водою; у наріжних стінах де-не-де ще стирчали кілочки,— стегнові волячі кістки,— до яких кріпився ланцюг, що ним прив'язували худобу.

"Тут стояла піч".— "А там ліжко".—"Тут над каміном висіло розп'яття".—"А там — мисник"; дві вертикальні й закріплені на

них клинцями дві горизонтальні плити; і в цьому миснику один з дітлахів знайшов залізний клинець, який, коли його витягли, розсипався у долоні на порох, лишився тільки твердіший, завтовшки з цвяшок стрижень — за порадою дітей я поклав його до кишені плаща, на згадку.

П'ять годин пробули ми в цьому селищі, час промайнув швидко, бо нічого не діялося — ми тільки сполохали кілька пташок та ще вівця чкурнула від нас у віконний отвір і помчала угору схилом; на задерев'янілих живоплотах з фуксій висіли криваво-червоні квіти, відцвілі кущі дроку обсипано пелюстками квітів ніби брудними мідяками, блискучий кварц, наче білі кістки, виглядав з моху; на вулицях — ніякого сміття, у струмках — ніякого бруду, нізвідки — жодного звуку. Ми нібито чекали на дівчину в червоному светрі, з козубом коричневого торфу, але дівчина не з'являлася.

Коли, повертаючись додому, я засунув руку до кишені, щоб поглянути на клинець, то натрапив там тільки на червонувато-буру потерть — клинець був того ж кольору, що й болото обабіч шляху, і я витрусив кишеню туди ж.

Ніхто не міг точно сказати, коли й чому було покинуте селище — в Ірландії так багато покинутих будинків, що під час будь-якої двогодинної прогулянки можна перелічити — оцей покинуто десять, а той — двадцять, отой — п'ятдесят чи вісімдесят років тому, а є будинки, де цвяхи, якими поприбивано дошки на вікнах і дверях, не встигли ще навіть заіржавіти, дощ і вітер ще не завдали їм шкоди.

Бабуся, що мешкала в будинку поруч, не могла нам сказати, коли люди покинули селище — вже 1880 року, коли вона була ще дівчинкою, тут усе стояло пусткою. З шістьох її дітей в Ірландії залишилося двоє; двоє живуть і працюють у Манчестері, двоє— в Сполучених Штатах, одна дочка вийшла

заміж тут у селі (в неї шестеро дітей, з них двоє, мабуть, поїдуть до Англії, а двоє—до США), і найстарший син залишився з нею. Здалеку, коли він вертається з чередою з пасовища, то на вигляд здається шістнадцятирічним хлопцем, коли заверне за ріг будинку на сільській вулиці — тридцятирічним, а коли проходить повз наш будинок і несміло зазирає у вікно, тоді видно, що йому п'ятдесят.

— Він не хоче женитися,— говорить мати,— хіба ж це не ганьба?

Так, ганьба. Він такий старанний, охайний, ворота і кам'яні виступи стін пофарбував червоним, а яскраво-синім — віконниці під зеленою покрівлею з моху; в його очах іскриться дотепність, і він спокійно поплескає по спині свого віслюка.

Увечері, забираючи молоко, ми розпитуємо його про покинуте селище. Але він не може нічого розповісти, нічогісінько; він туди навіть не заходив — їхнє пасовище не там, і їхні торосові розробки в іншому місці, на південь, неподалік від пам'ятника ірландському патріотові, страченому в 1799 році.

— Ви вже бачили його?

Так, ми його вже бачили, і Тоні йде від нас — спочатку п'ятдесятилітній, на розі перетворюючись у тридцятилітнього, вгорі, на схилі, мимохідь почухуючи віслюка, стає шістнадцятилітнім, а зовсім нагорі, спинившись на хвилину біля живоплоту з фуксій, перш ніж зникнути за ним, здається маленьким хлопчиком, яким був колись.

6

МАНДРІВНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ДАНТИСТ

— Скажи щиро,— промовив до мене Педрейк після п'ятого кухля пива,— чи не вважаєш ти, що всі ірландці напівбожевільні ?

— Ні, я вважаю тільки половину всіх ірландців напівбожевільними,— відповів йому я.

— Тобі треба було б іти в дипломати,— зауважив Педрейк і замовив шостий кухоль пива,— але скажи мені тепер зовсім щиро,— ти вважаєш нас щасливим народом?

— Думаю,— відповів я, що ви щасливіші, ніж вам здається. А якби ви достеменно знали, які ви щасливі, то знайшли б причину, щоб бути нещасними. У вас є чимало причин, щоб вважати себе нещасними, але ви, до того ж, ще й поетизуєте нещастя — будьмо!

Ми випили, і тільки після шостого кухля пива Педрейк зважився запитати мене про те, що йому давно кортіло.

— Скажи-но,— тихо почав він,— Гітлер, здається мені, був не така вже погана людина, тільки, здається мені, надто далеко зайшов.

Дружина кивнула мені, шепнувши по-німецьки:

— Давай, не зупиняйся, вирви йому цього зуба.

— Я ж не зубний лікар,— тихо відповів я дружині,— і мені не хочеться ходити ввечері до бару: щоразу я мушу рвати зуби, завжди ті самі, мені набридло.

— Але це варто зробити,— доводила дружина.

— Послухай, Педрейку,— привітно розпочав я,— ми точно знаємо, куди зайшов Гітлер, він ішов по трупах мільйонів євреїв, дітей...

Обличчя Педрейка болісно сіпнулося. Він замовив собі сьомий кухоль пива і сумно сказав:

— Шкода, що й тобі забила памороки англійська пропаганда, шкода.

Я не доторкнувся до свого пива.

— Слухай,— запропонував я,— давай вирвемо тобі цього зуба; може, буде трохи боляче, але так треба. Потім ти будеш справді приємним чолов'ягою. Трохи виправимо тобі щелепу, бо однаково я сам собі здаюся мандрівним політичним дантистом. Гітлер був...— і я розповів йому все, що знав, бо вже мав досвід і став вправним зубним лікарем, а коли лікар симпатизує пацієнтові, то діє ще обережніше, ніж просто за звичкою, керуючись почуттям відповідальності.

— Гітлер був... Гітлер зробив... Гітлер сказав...— Обличчя в Педа сіпалось дедалі болісніше, але я замовив віскі, випив за нього, він теж ковтнув, трохи прополоскавши горло.

— Дуже боляче? — співчутливо запитав я.

— Так,— відповів він,— боляче, й мине кілька днів, поки витече гній.

— Не забувай полоскати, а якщо болітиме — заходь, ти знаєш, де я живу.

— Знаю,— сказав Пед,— і неодмінно прийду, бо мені будь-що болітиме.

— Все одно,— зауважив я,— добре, що ми витягли його. Педрейк промовчав.

— Вип'ємо ще по одній? — сумно спитав він згодом.

— Вип'ємо,— відповів я.— Гітлер був...

— Годі,— попросив Педрейк,— прошу тебе, годі, нерв зовсім оголений...

— Добре,— сказав я,— тоді він скоро відімре; давай вип'ємо ще по одній.

— Тобі не буває сумно, коли вирвали зуба? — втомлено спитав Педрейк.

— Тільки з самого початку,— промовив я,— але потім радію, що більш не нагноюється.

— Це так безглуздо,— зауважив Педрейк,— бо тепер навіть не знаю, чого ради я так люблю німців.

— Треба любити їх не ради, а незважаючи на Гітлера. Нема болючішого, коли чиясь симпатія живиться неприйнятними для людини джерелами. Якби твій дід був злодієм, а ти з кимсь познайомився, і твій знайомий вважав би тебе дуже симпатичним заради того, що твій дід був злодієм — то це так неприємно. А іншим ти здаєшся симпатичним, бо ти сам не злодій. А самому тобі хочеться бути симпатичним, навіть коли ти й злодій.

Принесли восьмий кухоль пива — на замовлення Генрі, англійця, який щороку приїздив сюди під час своєї відпустки. Він підсів до нас і розпачливо похитав головою:

— Не знаю, чому я щороку їду до Ірландії. Не знаю, скільки разів казав вам уже про це, але я ніколи не любив ні Пемброка, ні Кромвеля, бо я ж не їхній родич, а простий лондонський службовець, що має чотирнадцять днів відпустки й хоче поїхати до моря. Не розумію, чому я щороку вирушаю в таку далеку дорогу з Лондона, щоб почути, який я хороший, але які погані англійці. Це страшенно втомлює. А щодо Гітлера...

— Прошу,— промовив Педрейк,— не говори про нього, я не можу чути цього імені. Принаймні тепер. Може, колись згодом знову зможу...

— Добре,— сказав Генрі,— ти попрацював як слід.

— Це вже справа честі,— скромно відповів йому я,— а крім того, я вже звик щовечора виривати комусь якогось зуба — навіть знаю, де він сидить. З часом я набув чималих знань у політичній дентології, тож роблю все грунтовно й без наркозу.

— їй-богу,— зауважив Педрейк,— хіба ж ми, незважаючи ні на що, не милі люди?

— Ви милі,— в один голос відповіли ми втрьох — моя дружина, Генрі та я,— ви справді милі, але ви й самі про це добре знаєте.

— Вип'ємо ще по одній,— запропонував Педрейк,— щоб краще спалося!

— І по одній на дорогу!

— І по одній коту під хвіст!

— І по одній — собаці!

Ми пили, а стрілки годинника стояли на місці, як і весь час протягом останніх трьох тижнів,— на пів на одинадцяту. І стоятимуть на пів на одинадцяту ще чотири місяці. Пів на одинадцяту — поліційна година для сільських шинків улітку, але туристи, приїжджі лібералізують закостенілий час. Коли настає літо, шинкарі дістають свої викрутки, кілька гвинтиків і фіксують обидві стрілки годинника. Дехто з них купує також іграшкові годинники з дерев'яними стрілками, які можна прибити цвяхами до корпусу. Таким чином, час зупиняється, ріки пива течуть протягом цілого літа, вдень і вночі, а полісмени тим часом сплять сном праведників.

7

ПОРТРЕТ ІРЛАНДСЬКОГО МІСТА ЛІМЕРІК УРАНЦ*

Лімеріками називають певні вірші, схожі на зашифровані жарти, тож місто Лімерік, що дало цьому типу віршів своє ім'я, малювалось в моїй уяві як веселе місто — жартівливі скоромовки, усміхнені дівчата, скрізь музика волинки, веселощі, що дзвенять на всіх вулицях. Чимало веселого зустрілось нам на ірландських путівцях між Лімеріком і Дубліном — старші й молодші школярі весело чимчикували, дехто навіть босий, під осіннім дощем. Вони виходили з провулків, їх здалеку було видно з-за живоплоту, коли вони переходили замулену дорогу. їх була сила-силенна, вони збігалися докупи, як краплі збігаються в потічок, потічки — в струмки, струмки — в річки. Іноді машина проїжджала повз них, мов крізь річку, яка радо розступалася перед нею. Кілька хвилин, коли машина тільки-но минула більший населений

пункт, путівець був безлюдний, а потім краплини — ірландські діти — знову починали збиратися, штовхаючись і доганяючи одне одного. Часто вони були незвичайно вдягнені — строкато, в будь-що, а проте, хоч і не веселились, то принаймні почували себе впевнено. Отак вони й мчали під дощем, іноді кілька миль в один бік, потім — у другий, з ключками для гри в хелінг у руках, зі зв'язаними паском книжками. Сто вісімдесят кілометрів проїхала наша машина крізь потік ірландських школярів, і хоч ішов дощ, багато хто з них був босоніж, більшість — бідно вдягнені,— зате майже всі здавалися веселими.

Коли хтось у Німеччині сказав мені одного разу: дорога належить двигуну, я відчув, що це блюзнірство.

В Ірландії мені часто хотілося сказати — дорога належить коровам, та й справді, корів відправляють на пашу так само без нагляду, як дітей до школи. їхні череди окупують дорогу, вони озираються на гудки автомобілів, а водії мають змогу довести, що володіють почуттям гумору, вміють зберігати рівновагу й випробувати свою вправність, під'їхавши до череди впритул, з острахом проштовхнутися у вузенький прохід та, наздогнавши першу корову, об'їхати її, натиснути на газ і подякувати долі, що вдалося уникнути небезпеки. А що може бути більш хвилюючим, краще стимулювати людську вдячність, ніж подолана небезпека? Тож ірландський шофер — це людина, якій завжди притаманне почуття вдячності. Йому доводиться постійно боротися за своє життя, своє право і свій темп — проти корів і школярів Йому ніколи не спаде на думку, сформулювати снобістський лозунг: "Дорога належить двигуну". Кому належить дорога в Ірландії — ще невідомо, а які ж вони гарні, ці дороги,— мури, мури, дерева, знову мури й живоплоти. Каміння ірландських мурів вистачило б, щоб збудувати вавілонську вежу, але ірландські руїни доводять, що розпочинати цю роботу безглуздо. Принаймні, двигунові ці

гарні дороги не належать, а лише тому, хто ними користується саме в цю хвилину, а той, в свою чергу, надає бажаючому проїхати можливість довести свою спритність. Деякі дороги належать віслюкам — їх у Ірландії море, вони об'їдають живопліт, меланхолійно розглядаючи пейзажі й повернувшись задом до авто, що саме проїздить повз них. В усякому разі, двигунові дорога не належить.

Чимало безтурботного, чимало смішного траплялося нам серед ірландських корів, віслюків та школярів по дорозі від Дубліна до Лімеріка, пригадувались лімеріки, отже, хто, наближаючись до самого Лімеріка, міг би не думати про це веселе місто? Щойно дорогами володіли веселі школярі, впевнені в собі корови й задумливі віслюки, аж ураз — спорожніли, неначе діти вже поприходили до школи, корови — на пашу, а віслюків закликано до порядку. З боку Атлантики насувалися темні хмари — і вулиці Лімеріка потемнішали й збезлюдніли; тільки біліли ще дужче пляшки з молоком попід дверима та чайки, що розтинали сіре небо, хмари жирних білих чайок, друзки білого, що на якусь мить знову стулялося в одну велику білу пляму. Зеленів мох на прадавніх мурах восьмого, дев'ятого й усіх інших сторіч, і мури двадцятого сторіччя майже не відрізнялись від мурів восьмого — такі ж замшілі, такі ж зруйновані. В м'ясних крамницях маячіли біло-рожеві половинки волових туш, і лімеріксь-кі діти демонстрували там свою оригінальність — ухопившись,— хто за свинячі, хто — за волові хвости, гойдалися на тушах, усміхаючись блідими обличчями. Гарні витівки в ірландських дітей, але хіба тільки діти населяють це місто?

Ми залишили машину біля собору й не поспішаючи попростували похмурими вулицями; попід старезними мостами котив сиві хвилі Шаннон — занадто велика й занадто широка, занадто бурхлива як для цього міста ріка; нас обступила самотність, печаль, покинутість — серед моху, давніх мурів і

безлічі до болю в очах білих пляшок з молоком, що призначалися, здавалося, для давно померлих. Діти, які гойдалися в неосвітлених м'ясних крамницях на волячих та свинячих тушах, теж здавалися привидами. Існує тільки один засіб проти самотності, що несподівано охоплює людину в чужому місті,— щось купити, хоча б листівку з краєвидами міста, жувальну гумку, олівець або сигарети. Треба щось узяти в руки, підключитися до життя цього міста, купивши що-не-будь,— але хіба ж тут, у Лімеріку, можна купити щось у четвер, о пів на одинадцяту ранку? Чи не прокинемося ми раптом і не опинимося під дощем десь на путівці поруч із машиною, а Лімерік зникне, як Fata Morgana, Fata Morgana дощу? Пляшки з молоком білі, аж очам боляче, проте не такі білі, як галасливі чайки.

Старий Лімерік серед нового, це наче острів Сіте 1 серед решти Парижа, причому старий Лімерік утричі менший од Сіте, а новий Лімерік менший від нового Парижа, мабуть, у двісті разів; цей гарний і водночас похмурий острів посеред Щаннону завойовували датчани, норманни і тільки згодом — ірландці; сірі мости з'єднують його з берегами, Шаннон котить свої сиві хвилі, а попереду, там, де міст упирається в берег, поставлено на камені пам'ятник, або навпаки — на постаменті поставлено камінь. Біля цього каменя ірландцям обіцяно свободу віровизнання, підписано угоду, розірвану згодом англійським парламентом. І тому Лімерік має ще одну назву — Місто розірваної угоди.

У Дубліні ним хтось сказав:

— Лімерік — найпобожніше місто в світі.

Треба було тільки зазирнути в календар, щоб зрозуміти, чому вулиці такі безлюдні, молочні пляшки — нерозпечатані, крамниці — покинуті: увесь Лімерік був у церкві, у четвер

уранці, близько одинадцятої години. Раптом,— ми ще це дійшли до центру нового Лімеріка, як відчинилися церковні двері, на вулиці ринув люд, з порогів почали зникати пляшки з молоком. Це схоже було на завоювання — жителі Лімеріка брали приступом своє місто. Навіть відчинився поштамт і банк розчахнув віконця кас. Усе здавалося нам таким нормальним, таким близьким і людяним, хоч п'ять хвилин тому здавалося, ніби ми гуляємо покинутим середньовічним містом, що аж не по собі було.

Щоб переконатися в реальності існування цього міста, ми накупили усякої всячини: сигарет, мила, листівок з краєвидами міста, гру-головоломку. Курили сигарети, нюхали мило, понадписували листівки, запакували головоломку й радісно вирушили до поштамту. Тут, як звичайно, сталося невелике непорозуміння — найстарша поштова службовка ще не повернулася з церкви, а її підлегла не могла з'ясувати те, що потрібно/: скільки коштує пересилка до Німеччини бандеролі з друкованою продукцією (гра-головоломка) вагою двісті п'ятдесят грамів? У пошуках підтримки дівчина звернула свій погляд до образу матері божої, перед яким горіла свічка; але діва Марія мовчала й тільки всміхалась, як усміхається вона вже протягом багатьох сот років, і усмішка її означала: терпи. Ми терпіли. Та й хто посилає гру-головоломку як друковану продукцію з Лімеріка до Germany, та ще й у жовтні? Хто не знає, що свято Богородиці неробочий (принаймні, неповний робочий) день? Трохи пізніше, коли гра-головоломка давно вже лежала в поштовій скриньці, ми побачили скептицизм, що спалахнув у сумних і суворих очах; похмурість, що світилась у синіх очах; в зіницях циганки, яка продавала на вулиці образи, і в очах адміністраторші в готелі та шофера таксі — колючки навколо троянди, стріли в серці найпобожнішого міста в світі.

ЛІМЕРІК УВЕЧЕРІ

Колись незаймані, а тепер позбавлені своєї цноти — кришечок з печаткою — стояли молочні пляшки,— сірі, порожні, брудні,— стояли перед дверима, на підвіконні, сумно чекаючи ранку, коли на заміну їм поставлять їхніх свіжих, сяючих сестер; чайки теж не були вже такі білі, щоб замінити сяйво незайманих пляшок з молоком. Чайки шугали уздовж затиснутого мурами Шаннону, який прискорював тут свій біг до двохсот метрів на хвилину; сумні сіро-зелені водорості вкривали мури. Був саме відплив, і складалося враження, що старе місто безсоромно заголилося, підібгавши плаття й виставивши напоказ частини тіла, звичайно прикриті водою. Бруд чекав на те, щоб його змив приплив. Тьмяне світло горіло у вікнах тоталізатора, де можна було зробити ставки на коней, що брали участь у перегонах; п'яниці переходили, хитаючись, через стічні канави, а діти, що вранці гойдалися у м'ясних крамницях на волячих і свинячих тушах, тепер доводили, що існує ще й такий рівень бідності, при якому навіть шпилька — нечувана розкіш. Мотузка дешевша, а тримає не гірше. Те, що вісім років тому було хоч і дешевим, але новим піджаком, правило тепер водночас за пальто, спідницю, штани й сорочку. Рукава дорослого піджака закочені, живіт підперезано мотузкою, а на долоні невинно, як молоко, ясніє та манна, що є в кожному найвіддаленішому закутку Ірландії, завжди свіжа й дешева,— морозиво. Крем'яхи котяться по тротуару, треба ще мимохідь зазирнути до тоталізатора, де батько саме ставить частину допомоги, що видають безробітним, на Пурпурову Хмарину '. Все ближче насувається благодійна пітьма, а крем'яхи стукають об вичовгані сходи, що ведуть до тоталізатора. Чи піде батько ще до одного тоталізатора, щоб там закластися на Нічного Метелика 2, до третього, щоб закластися на Іннішфрі? З Тут, у старому Лімеріку, таких тоталізаторів вистачає. Крем'яхи котяться, стукаючи об східці, білосніжні краплини морозива падають у стічну канаву, якусь мить вони нагадують зірочки на тлі багна, але тільки мить, а потім їхня непорочна білість розчиняється в ньому.

Ні, батько не йде до іншого тоталізатора, зате йде до шинку. Крем'яхи стукають так само лунко й об вичовганий ґанок шинку. Чи дасть батько грошей ще на одне морозиво? Дає. І для Джонні дає, і для Педді, для Шейли та Мойри, для мами й тьоті, може, ще й для бабусі? Звісно, він дає на всіх, поки вистачить грошей. Хіба Пурпурова Хмарина не виграє? Неодмінно! Вона повинна перемогти, під три чорти, а коли не переможе...

— Обережно, Джоне, не стукай так чаркою об стойку. Налити тобі ще?

— Налий. Пурпурова Хмарина повинна виграти!

Коли вже й мотузки немає, виручають пальці, худі, брудні, закоцюрблі від холоду дитячі пальці на лівій руці, поки права пересовує, котить або кидає крем'яхи.

— Гей, Неде, дай-но мені хоч раз лизнути.

І раптом у вечірніх сутінках лунає дзвінкий дівочий голос:

— Сьогодні ввечері служба божа, хіба ви не йдете? Усмішки, вагання, кивок голови у відповідь.

2*3 Клички коней.

— Так, ми йдемо.

— А я ні.

— Ходімо.

— Ні.

— Та ну, ходім.

— Ні.

Крем'яхи стукають по вичовганій сходинці шинку.

Мій супутник тремтить, бо має найприкріше й найдурніше з усіх упереджень, а саме — він вважає, що погано вдягнуті люди небезпечні, принаймні, небезпечніші, ніж гарно вбрані. Йому слід було б тремтіти в барі дублінського готелю "Шелбурн" не менше, ніж тут за замком короля Джона в Лімеріку. Ех, якби вони були небезпечніші од тих, що мають такий безпечний вигляд у барі готелю "Шелбурн"! З їдальні слідом за хлопчиком вискакує хазяйка, бо малий, купивши усього на двадцять пенні смаженої соломкою картоплі, линув, на думку хазяйки, забагато оцту з пляшки, що стояла на столі.

— Ах собача, хочеш мене з торбами по світу пустити? Чи жбурне він їй ту картоплю в обличчя? Ні, він не

знаходить слів для відповіді, з дитячих грудей тільки вихоплюється у відповідь хрип і свист — хлопчик задихається, легені в нього ще занадто слабкі. Хіба не двісті років тому, ще в 1729 році, Свіфт написав свою найгострішу сатиру, "Скромну пропозицію, як запобігти тому, щоб діти бідних ірландців не обтяжували своїх батьків і країну", де він пропонував урядові щороку віддавати багатим англійцям приблизно сто двадцять тисяч новонароджених... на м'ясо? Точний, жорстокий опис проекту, який мав послужити багатьом цілям водночас, зокрема зменшенню кількості прихильників папи римського.

Суперечка з приводу шести крапель оцту тривала, рука хазяйки їдальні погрозливо піднялася, хрипкий свист досі вихоплювався з хлоп'ячих грудей. Байдужі минають їх, хитаються повз них п'яниці, мчать діти з молитовниками під пахвами, щоб вчасно встигнути на вечірню. Але вже наближається рятівник — великий, товстий, брезклий, з носа в нього, видно, недавно йшла кров, темні плями на обличчі, напевно, мають означати рот і ніс. І він поміняв шпильку на шнурок, а на черевики його не вистачило, тож вони й теліпалися на ногах. Він підійшов до хазяйки їдальні, вклонився їй, навіть хотів був поцілувати їй руку, потім витяг з кишені десятишилінгового папірця і передав його жінці (вона з переляку взяла гроші), промовивши:

— Дозвольте попросити вас, шановна добродійко, прийняти ці десять шилінгів як плату за шість крапель оцту.

У темряві за замком короля Джона запала тиша, тоді цей заплямований кров'ю чоловік несподівано дуже тихо додав:

— Крім того, дозвольте мені звернути вашу увагу на те, що настав час вечірньої молитви. Перекажіть, будь ласка, моє найщиріше вітання патерові.

Він почвалав далі, переляканий хлопчина дременув геть, а хазяйка залишилась сама. Раптом по її обличчю покотилися сльози, і вона, голосячи, побігла назад у будинок; її ридання долинали ще й тоді, як двері за нею зачинилися.

Океан ще не підняв своїх благодійних вод, мури були ще голі й брудні, а чайки вже не такі білі. Замок короля Джона понуро маячив у темряві — гідна уваги пам'ятка старовини, яку затуляли збудовані на початку двадцятих років багатоповерхові будинки для бідняків, і ці густонаселені

будинки двадцятого сторіччя були занедбаніші, як замок тринадцятого. Світло слабеньких електричних ліхтарів не могло розвіяти масивну тінь замку, і пітьма затопила все навкруг.

Десять шилінгів за шість крапель оцту! Хто не пише поезію, а живе нею, той платить тисячократну ціну. Де він подівся, той темний, заюшений кров'ю п'яничка, якому вистачило шнурка, щоб підперезатися, але не вистачило, щоб зашнурувати черевики? Чи він кинувся у Шаннон, у сірий, бурхливий, стиснутий берегами потік поміж двох мостів, що ним чайки користуються немов безкоштовною ковзанкою? Вони іце кружляли в темряві, сідали на воду, потік проносив їх від мосту до мосту, вони злітали в повітря, щоб знову розпочати цю гру — безупинно й невситимо.

З церков долинав спів, голоси читців; таксі підвозили пасажирів з аеропорту "Шаннон", зелені автобуси погойдувались у сірих сутінках, чорне, гірке пиво лилося за занавішеними вікнами пивниць, Пурпурова Хмарина повинна перемогти.

Пурпуром світилося І су сове серце в церкві, де вже закінчилася відправа; горіли свічки, молилися припізнілі богомільці, приміщення сповнене запаху ладану й жару від полум'я свічок, тиші, в якій лунає човгання ніг причетника,— він прикриває запони сповідалень, витрушує гроші з карнавок. Пурпуром світиться Ісусове серце.

Скільки коштує проїзд протягом п'ятдесяти, шістдесяти, сімдесяти років від доку під назвою "Народження", до того місця посеред океану, де нас очікує корабельна аварія?

Ошатні парки, охайні пам'ятники, чорні, суворі, коректні вулиці; десь тут народилася Лола Монтес. Руїни часів повстання, що ще не зовсім розвалилися, забиті дописами будинки, всередині яких за вікнами вовтузяться щури, розбиті склади, що їх покинуто на поталу часу, сіро-зелене багно на оголених стінах, а чорне пиво ллється за здоров'я Пурпурової Хмарини, яка не переможе. Вулиці на кілька хвилин затоплені тими, хто повертається з вечірні, вулиці, де, здається, все меншає будинків; тюремні мури, монастирські мури, церковні, мури казарм. Якийсь лейтенант, повертаючись додому зі служби, ставить велосипед перед дверима свого малесенького будиночка і спотикаєтья на порозі об власних дітей.

Знову ладан, жар від полум'я свічок; молільникам, які не можуть розпрощатися з пурпуровим Ісусовим серцем, причетник нагадує, що пора йти додому. Похитування головою.

— Але ж...— пошепки сипле аргументами причетник. Знову хитають головою. Коліна приклеїлися до лави. Хто

перелічить молитви, а хто — прокльони, хто має такі лічильники Гейгера, щоб зареєструвати всі сподівання, покладені сьогодні ввечері на Пурпурову Хмарину? На чотирьох струнких кінських ногах тримається заклад, якого вже ніколи не пощастить виграти. А якщо Пурпурова Хмарина не переможе в перегонах, то горе треба буде залити такою ж кількістю чорного пива, скільки потрібно для того, щоб живити надію. Крем'яхи ще й досі стукотять по вичовганих східцях пивниці, церков і тоталізаторів.

Аж надто пізно помітив я останню незайману пляшку молока, таку ж цнотливу, як і ранок. Вона стояла перед дверима малесенького будиночка із зачиненими віконницями.

Поруч у дверях сусіднього будинку з'явилася літня жінка, сива, неохайна — білою була тільки сигарета в її зубах. Я зупинився.

— Де ж це він?

— Хто?

— Той, чиє це молоко. Ще спить?

— Ні),— відповіла жінка,— сьогодні подався звідси геть.

— І залишив молоко?

— Так.

— І світло покинув?

— Хіба воно ще горить?

— А ви не бачите?

Нахилившись уперед, я зазирнув крізь жовту шпаринку всередину й побачив у малесенькій прихожій рушник на дверях, капелюх на вішалці та брудну тарілку з рештками картоплі, що стояла на підлозі.

— Справді, він покинув невимкнуте світло, але не біда — вони ж не пошлють йому рахунок в Австралію.

— В Австралію?

— Авжеж.

— А за молоко?

— Він теж не заплатив.

Біла пляма сигарети все меншала, наближаючись до темних уст, жінка почовгала назад до своєї оселі.

— А все ж,— промовила вона,— світло можна було б вимкнути.

Лімерік засинав під тисячу молитов, під прокльони, плив у потоці чорного пива. Під охороною єдиної білосніжної пляшки молока місто бачило сон про Пурпурову Хмарину і про пурпурове Ісусове серце.

8

КОЛИ БОГ СТВОРЮВАВ ЧАС...

Зрозуміло, що богослужіння може початися тільки тоді, коли прийде священик; але щоб кіно починалося тільки тоді,

коли посходяться геть усі тутешні й приїжджі священики-

несподіванка для чужинця, що звик до континентальних правил. Він втішає себе надією, що священик та його колеги незабаром закінчать свою вечерю й застільну бесіду, що вони не надто поринуть у спогади, бо шкала розмов на зразок "А пам'ятаєш?" — невичерпна, а тут треба згадати вчителів латини, математики та ще й історії!

Початок фільму призначено на двадцять першу годину, проте, коли й буває щось необов'язкове, то саме ця година.

Коли ми домовляємось, не уточнюючи, зустрітися "десь близько дев'ятої", то це вже найбільша точність, адже о пів на десяту наше "близько дев'ятої" вже закінчується, а починається "десь близько десятої"; а тут ця точність— двадцять перша година, як написано на афіші, — справишісіньке шахрайство.

Досить дивно, що досі ніхто не сердиться через затримку, анітрішечки. "Коли бог створював час,— кажуть ірландці,— то він створив його достатньо". Безперечно, що цей вислів такий самий вдалий, як і гідний міркування,— якщо уявити час у вигляді матерії, наданої в наше розпорядження, щоб залагодити свої справи на грішній землі, то ми, звісно, маємо досить часу, "час є". Хто не має часу, той страховисько, виродок, він десь краде час і приховує його. (Скільки часу втрачено, скільки вкрадено, щоб незаслужено уславлена військова пунктуальність стала загальновідомою — мільярди вкрадених годин, така ціна цього марнотратного виду точності. А якщо згадати теперішніх виродків, що не мають часу! Мені вони здаються людьми, позбавленими шкіри...)

Часу на роздуми лишається досить, бо вже давно пів на десяту, можливо, що священики згадали тільки вчителя біології, а це, що не кажи, тільки другорядна дисципліна, і це додало нам надії. Але навіть про тих, хто не користався затримкою, щоб поміркувати, теж подбали — тут 'щедро крутили платівки, пропонували купити шоколад, морозиво, сигарети, бо тут (яке благо!) в кіно дозволено курити. Якби це заборонили, могло б вибухнути повстання, бо пристрасть ірландців ходити в кіно пов'язана з пристрастю до куріння.

Червонясті мушлі на стінах світять досить тьмяно, і в сутінках залу панує пожвавлення немов на ярмарку: перемовляються через чотири ряди, анекдоти вигукують — через вісім. У передніх рядах на дешевих місцях діти здіймають

веселий галас, добре знайомий нам з шкільних перерв; тут пригощають одне одного цукерками, обмінюються сигаретами різних марок, десь у темряві лунає багатообіцяючий виск корка, що його витягають із пляшки віскі. Тут освіжають макіяж, розбризкують парфуми, хтось починає співати, а тим, що не хочуть усі ці звуки, порухи, дії вважати вартими того, щоб витрачати на них свій час, тим лишається час на роздуми. Коли бог створював час, він створив його достатньо. Безперечно, у використанні часу панує як марнотратство, так і заощадження, але, як не парадоксально, марнотратники водночас заощаджують час, бо він є у них завжди, коли стає комусь потрібен — щоб завезти когось швиденько на вокзал або до лікарні; так само, як у марнотратців завжди можна позичити гроші, так і в розтринькувачів часу бог зберігає його в запасі на той випадок, що колись цей час знадобиться комусь із тих квапливих, хто його змарнував.

Все ж таки ми прийшли в кіно, щоб подивитися на Енн Бліс, а не розмірковувати, хоч міркувати тут надзвичайно легко й приємно — на цьому ярмарку безтурботності й безжурності, де збирачі моху, копачі торфу та рибалки пригощають дам, що у темряві багатообіцяюче усміхаються, а вдень роз'їжджають шикарними лімузинами, сигаретами, а ті дають їм навзамін шоколад, де полковники у відставці розмовляють з листоношами про переваги й вади індійців. Безкласове суспільство стає тут реальністю. Тільки шкода, що повітря таке зіпсуте — парфуми, губна помада, сигаретний дим, гіркий запах торфу від одягу, здається, пахне навіть музика з платівок: від неї так і тхне грубою еротикою тридцятих років, пахнуть і крісла, розкішно оббиті червоним оксамитом — якщо пощастить, то дістанеться таке, в котрому ще не поламані пружини,— ці крісла, що, певне, розхвалювалися 1880 року в Дубліні як шикарні (вони, безперечно, бачили опери й спектаклі Саллівена, може, також їтса, Шона О'Кей-сі та молодого Шоу), пахнуть старим оксамитом, який опирається

грубим діям пилососу й жорсткої щітки. А кінозал ще не добудований, без вентиляції.

Ну, здається, балакучі священики й капелани не дійшли ще до вчителя біології, не почали розмови про двірника (невичерпна тема) чи про першу, потайки викурену сигарету. Для кого повітря надто зіпсуте, той може вийти надвір і притулитись на кілька хвилин до стіни кінозалу — надворі погожий, теплий вечір; світла маяка на острові Клер, що за вісімнадцять кілометрів звідси, ще не видно, погляд лине спокійним простором моря вдалину — за сорок-п'ятдесят кілометрів, проминувши затоку Клу аж до гір Коннемари і Голуея, а хто подивиться праворуч, на захід, той побачить мис Акілл-Гед — останні два кілометри Європи, що пролягли поміж нею та Америкою, дикі, неначе створені для відьомського шабашу, вкриті мохом і вересом, де височить Крог-хайн, найостанніша з усіх європейських гір на заході, що крутою сімсотметровою скелею виступає в море. Біля її підніжжя в темній зелені моху виділяється світлий прямокутник обробленого грунту з великим сірим будинком — тут жив капітан Бойкот, від чийого імені населення придумало поняття "бойкотувати", подарувавши світові нове слово. Кількасот метрів вище цього будинку видно рештки розбитого літака — американські льотчики на якусь мить раніше уявили собі, що під ними вже розкинувся океан, гладенька поверхня, яка простяглася поміж ними та їхньою батьківщиною. Остання скеля Європи стала їхньою згубою — останній зубець тієї частини суші, яку Фолкнер у своїй "Легенді" назвав "тим малесеньким гнійничком, ім'я якому—Європа..."

Понад морем різними шарами розлягається синява різних відтінків, у цю синяву загортаються острови — зелені, схожі на великі замшілі лисини, чорні, зубчасті, що стирчать з моря наче дуплаві пеньки зубів.

Нарешті (чи на жаль — хто знає?) священики покінчили зі своїми шкільними спогадами або припинили їх, щоб прийти помилуватися на ту красу, що її обіцяла афіша — на Енн Бліс. Гаснуть червонясті мушлі, ущухає галас шкільної перерви на дешевих місцях, усе це безкласове суспільство поринає в мовчазне очікування, а тим часом починається фільм — солоденький, кольоровий і широкоформатний. Час від часу котресь із три— або чотирирічних дітей починає ревти — це коли пістолети починають стріляти надто правдоподібно, а кров, аж надто схожа на справжню, цебенить з лоба героя або темно-червоними краплями зрошує шию красуні: "О, невже цю ніжну шию неодмінно треба було прохромлювати ножем?"

її не зовсім прохромлюють, не бійся. Дитині, що здіймає галас, швидко пхають у рота шматок шоколаду — біль і шоколад тануть у темряві. Наприкінці фільму з'являється знайоме ще змалку відчуття — неначе переїв шоколаду, солодощів. Ох, ця болісно-приємна печія від забороненої насолоди! Після такої кількості екранних солодощів інтригуючий анонс, тепер уже чорно-білий — гральний дім, худі брутальні жінки, огидні, але сміливі герої, знову неминучі пістолетні постріли, знову запихається шоколад у рота трирічній дитині. Програма тут складена дуже щедро, триває аж три години, а коли знову спалахують червонясті мушлі світильників, відчиняються двері, тут, як звичайно після закінчення сеансу, на обличчях глядачів з'являється приховане під усмішкою збентеження — люди соромляться почуттів, які вони мимохіть виявили в кіно. Красуня з журналу мод сідає у свій шикарний лімузин, величезні червоні стоп-сигнали жевріють, немов шматки торфу, й віддаляються у бік готелю, а копачі торфу стомлено чимчикують до своїх халуп. Дорослі мовчать, а діти, щебечучи та сміючись, розчиняються в нічній пітьмі й ще раз переповідають одне одному зміст фільму.

Повернуло за північ, уже давно долинає сюди світло маяка з острова Клер, сині силуети гір стають густо-чорними, десь ген-ген, серед боліт, світяться поодинокі жовті вогні — там чекають бабусі, матері, чоловіки чи жінки, аби почути, що побачать вони найближчими днями, і посиденьки біля каміну триватимуть до другої або до третьої години ранку, бо: "коли бог створював час, він створив його достатньо".

Теплої літньої ночі тут ревуть віслюки, передаючи свій абстрактний спів один одному, і цей шалений, схожий на рипіння погано змащених дверних завісів або ручок іржавих колонок, звук,— незрозумілі сигнали, надто величні й нежиттєві, щоб їм можна було вірити, висловлюють нестерпний біль і водночас — незворушність. Велосипедисти на своїх роверах без фар шастають майже беззвучно, наче кажани, поки ніч зрештою не сповнюється самим тільки спокійним, мирним тупотом пішоходів.

РОЗДУМИ ПРО ІРЛАНДСЬКИЙ дощ

Дощ тут небачений, розкішний і страхітливий. Назвати цей дощ негодою так само неприпустимо, як палюче сонце — гарною погодою.

Можн , звичайно, назвати цей дощ негодою, але це не те. Він сам по собі погода, а погода і є негода. Дощ невідступно наголошує, що він складається з води — води, яка падає з неба. А вода тверда. На війні я був свідком, як підбитий палаючий літак падав на узбережжі Атлантики; пілот посадив машину на пісок і відбіг від неї якомога далі, бо вона мала от-от вибухнути. Пізніше я спитав у нього, чого він не посадив літак на воду, і почув у відповідь: "Бо вода твердіша за пісок". Тоді я не повірив йому, а тут зрозумів — вода справді тверда.

А скільки води збирається над чотирьохтисячокілометровим океаном, води, яка радіє, що досягла людей, будинків, суші, бо так довго падала лише на воду, лише в саму себе. А хіба може сподобатись дощу падати тільки у воду?

Коли гасне електричне освітлення, коли попід дверима пролазять перші шупальця калюжі, гладенькі, лискучі й безшумні, у відсвіті полум'я каміна, коли, як завжди, покинуті дітьми іграшки, корки й шматки деревини раптом спливають і підштовхуються цими щупальцями вперед, а діти злякано спускаються зі сходів і присідають біля вогню навпочіпки (більше здивовані, ніж перелякані, бо й вони відчувають, з яким жаданням зустрічаються дощ із вітром і що цей рев надворі — крик радості), тоді тільки розумієш, що ти не гідний ковчега, якого був удостоєний Ной...

Глупство країн, віддалених від моря — відчиняти двері, щоб побачити, що діється надворі. А діється багато чого — черепиця, ринви, навіть мурування стін не викликають особливої довіри (бо тут усе будується тимчасово, а живуть, якщо не виїжджають до іншої країни, в цих будівлях усе життя; а в нас будується на віки, але ніхто не знає, чи матиме з такої надійності яку користь хоч наступне покоління).

Завжди добре мати в хаті свічки, Біблію та трохи віскі, як мають їх моряки, будь-коли готові до шторму; крім того, треба мати колоду карт, тютюн, спиці та вовну для жінок, бо буря має достатньо запалу, дощ — води, а ніч довга. Коли від вікна проривається ще один щупалець, об'єднуючись із першим, коли іграшки підпливають вузеньким потічком до вікна, тоді не завадить почитати в Біблії, чи й справді було обіцяно, що потопу більше не буде. Таке обіцяно — отже, можна запалити другу свічку, закурити сигарету, перетасувати карти, налити віскі, віддатися лопотінню дощу, завиванню вітру, дзенькоту спиць для плетіння. Маємо обіцянку.

Стукіт у двері ми почули дуже пізно — спочатку він здався нам калатанням розхитаного засува, потім — гуркотом бурі, і лише згодом ми зрозуміли, що то гупають кулаки. Наскільки безглуздий континентальний характер, можна зробити висновок хоча б з того, що я висловив припущення, буцімто прийшов електрик. Таке ж безглузде, як чекати у відкритому морі судового виконавця.

Двері швидко відчиняють, промоклого сучасника затягують до приміщення, зачиняють двері, і перед нами постає незнайомець: з розмоклою картонною валізою, вода збігає з рукавів, капелюха, тече з черевиків, здається, що навіть з очей — такий вигляд мають учасники рятування на воді, коли вони вдягнені пірнають у воду. Проте цьому чоловікові чуже подібне честолюбство — просто він пройшов п'ятдесят кроків від автобусної зупинки, наш будинок видався йому готелем, а сам він писар адвокатської контори в Дубліні.

— Автобус ходить за такої погоди?

— Так,— відповів новоприбулий,— ходить, тільки з невеликим запізненням. Але це скоріше плавба, аніж їзда... То тут і справді не готель?

— Ні, але...

Як з'ясувалося, Дермот — так звали прибулого,— трохи обсохнувши, виявився непоганим оповідачем історій і вельми охочим до віскі; до того ж, він показав нам, як швидко закип'ятити в каміні на триніжку воду, як можна засмажити на тому ж таки прадавньому триніжку баранячу відбивну, як присмажити грінки на довгих виделках, про призначення яких ми досі ще не здогадалися, а рано-вранці нарешті признався, що трохи розмовляє німецькою — був у Німеччині в полоні; і він

розповів нашим дітям, про що їм ніколи не можна забувати і що вони ніколи не забудуть; як він ховав маленьких циганчат, які повмирали під час евакуації концтабору Штутгоф. Вони були ось такі,— він показав долонями,— і йому довелося видовбувати в мерзлому грунті могилки, щоб поховати їх.

— Але чому ж вони померли? — спитав хтось із дітей.

— Бо вони цигани.

— Але ж це не причина для того, щоб умирати.

— Ні,— мовив Дермот,— це не причина.

Ми підвелися. Розвиднілось, і в ту ж хвилину надворі стихло. Вітер і дощ ущухли, сонце з'явилось над небокраєм і велика веселка повисла над морем, так близько, що нам здалося, ніби ми бачимо речовину, з якої вона складається,— тонюсіньку плівку, наче в мильної бульбашки.

Корки й шматочки деревини все ще колихалися на поверхні калюжі, коли ми, обминувши її, ішли сходами до спальні.

10

НАЙГАРНІШІ В УСЬОМУ СВІТІ НІЖКИ

Щоб заспокоїтись, молода лікарева дружина почала плести, проте дуже скоро пожбурила клубок і спиці в куток канапи; тоді вона розгорнула книжку, прочитала кілька рядків і одразу ж згорнула її; налила собі чарочку віскі, задумливо випила її маленькими ковточками, розгорнула іншу книжку, теж згорнула, глибоко зітхнула, потяглася до телефонної трубки, поклала її — кому дзвонити?

Тоді хтось із дітей щось пробурмотів уві сні, жінка тихенько через передпокій пройшла до спальні, ще раз укрила дітей, розрівнявши на чотирьох дитячих ліжечках ковдри та простирадла. У передпокої вона зупинилась перед великою географічною картою, пожовклою від старості, вкритою таємничими знаками й схожу на збільшену карту острова скарбів; навкруги море, темно-коричневі, кольору червоного дерева, гори, світло-коричневим позначено долини, чорним дороги та стежки, зеленим — оброблені поля навколо малесеньких сіл, і всюди море синіми язиками бухт врізається глибоко в острів; дрібненькі хрестики— церкви, каплиці, цвинтарі; невеликі порти, маяки, скелі — жіночий вказівний палець з пофарбованим сріблястим лаком нігтем просувається вздовж дороги, якою дві години тому проїхав її чоловік: село, дві милі болота, знову село, три милі болота, церква — жінка хреститься, наче й справді минає церкву,— п'ять миль болота, село, дві милі болота, церква — треба перехреститись,— бензоколонка, бар Тедді О'Меллея, крамниця Беккета, три милі болота. Пофарбований сріблястим лаком ніготь, ніби блискуча модель автомобіля, повільно просувається картою, поки не досягає протоки, де жирна лінія путівця перескакує через міст на материк, а стежка, котрою має добиратися її чоловік, у вигляді тоненького чорного штриха круто обгинає контур острова, в деяких місцях збігаючись із ним. Карта тут темно-коричнева, лінія узбережжя зубчаста й нерівна, як кардіограма дуже неспокійного серця, а на морській синяві хтось написав кульковою ручкою: 200 футів, 380 футів, 300 футів, і кожне з цих чисел супроводжується стрілкою, котра уточнює, що це дані не про глибину моря, а про висоту берегових скель, де вони збігаються зі стежкою. Знову й знову спиняється сріблястий ніготь, бо жінка добре знає кожен крок на цій стежці, вона не раз ходила зі своїм чоловіком, коли той вирушав на виклик до хворого з того єдиного на весь шестимильний відрізок берегової лінії будинку. Туристи втішаються цією дорогою в сонячні дні, та й то здригаються,

коли, виглянувши у вікно своєї машини, бачать багато кілометрів навкруги тільки спінене море; невеличка неуважність — і машина розіб'ється на друзки внизу на скелях, де розбився вже не один корабель. Дорога мокра, вся всипана мокрими, слизькими камінчиками й овечими бібка-ми в місцях, де її перетинають давні овечі стежки. Раптом ніготь вказівного пальця завмирає— дорога тут круто спадає у невеличку бухту, знову піднімається вгору — море реве у схожій на каньйон ущелині; цій злості вже мільйони років, вона глибоко підточила скелю. Вказівний палець завмирає знову — тут було невеличке кладовище для нехрещених дітей, тепер видніється тільки одна-єдина могилка, облямована шматками кварцу — інші могили забрало море; старим мостом, що вже не має парапету, машина обережно просувається вперед, повертає, і в світлі фар видно жінок, що махають руками. В цьому найвіддаленішому закутку живе Іден Мак-намара, і його дружина має народити цієї ночі дитину.

Молода лікарева дружина змерзла, похитуючи головою, вона повертається до вітальні, підсипає в камін торфу й ворушить жар, поки спалахують язики полум'я; жінка береться за клубок, знову кидає його на канапу, встає, підходить до дзеркала, півхвилини задумливо стоїть перед ним, схиливши голову, потім несподівано відхиляє її назад і дивиться на своє обличчя. її дитяче обличчя, дуже підмальоване, здається ще більш дитячим, майже ляльковим, але ця лялька сама має четверо дітей. Дублін так далеко — Греф-тон-стріт, міст О'Коннелла, причали, кіно й бали, Театр Абатства, об одинадцятій годині щодня служба божа в церкві ствятої Терези,— туди треба було приходити завчасу, щоб мати місце, де сісти. Зітхнувши, молода жінка повертається до каміна. Невже дружина їдена Макнамари має народжувати дітей саме вночі й тільки у вересні? Але Іден Макнамара з березня до грудня працює в Англії, тільки перед різдвом приїздить на три місяці додому, щоб накопати торфу, пофарбувати будинок,

підлатати дах, потайки наловити лосося на цьому порізаному ущелинами узбережжі, підібрати прибитий хвилями до берега товар і зробити чергову дитину; тому всі діти їдена Макнамари й народжуються завжди у вересні, десь числа двадцять третього, через дев'ять місяців після різдва, коли починаються великі шторми й море кілька миль навсібіч вкрите білосніжним сердитим шумовинням. Іден, мабуть, сидить десь у Бірмінгемі біля пивної стойки, схвильований, як і всі майбутні батьки, і лає свою вперту дружину, котру він не може витягти з цієї пустки, свою норовисту темнокосу красуню, яка народжує всіх дітей тільки у вересні. З усіх занедбаних будинків цього села вона живе лише в одному, ще не покинутому, розташованому в такому аж до болю гарному місці узбережжя, звідки в сонячні дні можна осягнути зором тридцять-сорок кілометрів, не помітивши жодного людського помешкання, а тільки блакить неба, якісь ніби несправжні острови та море. За будинком круто вгору здіймається гола скеля, чотириста футів заввишки, а за триста кроків від будинку берег обривається трьохсотфуто-вою кручею; голе чорне каміння, ущелини, печери, пробиті в глиб скель на п'ятдесят, сімдесят метрів — у штормові дні з них погрозливо піднімається піна, нагадуючи білий вказівний палець, чиї фаланги поодинці відламує вітер.

Нуала Макнамара поїхала звідси до Нью-Йорка, щоб продавати шовкові панчохи в магазині Вулворта, Джон став учителем у Дубліні, Томмі —єзуїтом у Римі, Бріджід одружилася в Лондоні, але Мері міцно тримається за цю самотню, безнадійну місцину, де вона ось уже четвертий рік щоверес-ня народжує по дитині.

— Приїдьте двадцять четвертого, докторе, близько одинадцятої, і клянусь вам, що приїдете недаремно.

Вже через десять днів після пологів вона йтиме понад крутим берегом зі старим сукуватим ціпком свого батька, щоб

наглянути за своїми вівцями та тим добром, що заміняє жителям узбережжя виграш у лотерею (в яку вони теж грають). Гострим зором місцевої жительки оглядатиме вона прибиті морем до берега речі, ухопиться за бінокль, якщо обриси й колір предмета викажуть досвідченому оку, що то не камінь. Хіба ж вона не знає тут кожну скелю, кожен валун на цьому шестимильному березі, кожен стрімчак під час відпливу чи припливу? Три паки каучуку знайшла вона тільки у жовтні минулого року після великих штормів, заховала їх у печері вище смуги припливу, де ще сотні років тому її предки ховали від очей жандармів тикове дерево, мідь, бочки з горілкою та цілі корабельні обладунки.

Молода жінка з пофарбованими сріблястим лаком нігтями посміхається, випивши другу чарочку віскі, тепер уже більшу, яка нарешті вгамовує її неспокій, треба тільки поволі спостерігати й розмірковувати над кожним ковточком. Ця вогняна вода діє не тільки вглиб, а й вшир. Хіба ж вона сама не народила четверо дітей і хіба ж її чоловік не повертався вже тричі після такої поїздки крізь вересневу ніч? Жінка посміхається: про що розмовлятиме з нею при зустрічі Мері Макнамара? Про те, що зветься радар — вона сподівається купити легкий переносний радарний пристрій, що за його допомогою зможе знаходити в численних бухточках і поміж скель мідь і цинк, залізо й срібло.

Жінка знову йде до передпокою, крізь прочинені двері ще раз дослухається до спокійного дихання дітей, посміхається і знову доторкується пофарбованим сріблястим лаком нігтем вказівного пальця до старої карти, пересуває його, підраховуючи, вперед: півгодини слизькою дорогою до протоки, три чверті години до будинку їдена Макнамари; якщо дитина з'явиться на світ тоді, коли й сподівалися, то обидві жінки з сусіднього села досі вже там; дві години на пологи, ще півгодини, щоб випити "a cup of tea" !, хоч це може бути що

завгодно — від чашки чаю аж до пишної вечері; ще три чверті та півгодини на зворотний шлях — разом п'ять годин. Тед поїхав о дев'ятій, отже, близько другої світло фар його автомобіля з'явиться з того боку, де дорога перевалює через вершину гори. Жінка позирає на свій наручний годинник — повернуло за пів на першу. Ще раз повзе сріблястий ніготь по карті — болото, село, церква, болото, село, підірвана казарма, болото, село, болото.

Жінка повертається до каміна, підкидає у вогонь торфу, ворушить жар, замислюється, бере газету. На титульній сторінці розміщено приватні оголошення: народження, повідомлення про смерть, заручини й окрема шпальта під назвою "Іп Метогіат" 2. Там сповіщалося про роковини, сороковини або просто про день смерті. "На спомин про улюблену Мойру Макдермот, що померла рік тому в Тіпперері. І су се милосердний, спаси її душу. І ви, хто поминає її сьогодні, зверніть свою молитву до господа." Сорок разів підряд молиться жінка з нафарбованими сріблястим лаком нігтями:

— Господи Ісу се милосердний, спаси їхні душі!

Спаси всіх Джойсів і Маккарті, Моллоїв і Гелагерів.

1 Чашку чаю (англ.).

Потім сповіщається про срібні весілля, загублені персні, знайдені гаманці, офіційні повідомлення.

Сім черниць, що від'їжджають до Австралії, шість, що вирушають до Північної Америки, посміхаються газетному фоторепортерові. Двадцять сім щойно висвячених священиків посміхаються фоторепортерові. Те саме роблять п'ятнадцять єпископів, що обговорювали проблеми еміграції. На третій

сторінці — бугай, чиє фото продовжує серію фотографій бугаїв-рекордистів; потім ідуть Маленков, Булганін і Серов — гортаємо далі; вівця-рекордистка, вінок із квітів висить на рогах. Дівчина, яка виборола перше місце у змаганнях зі співів, демонструвала фоторепортерові гарне обличчя й погані зуби. Тридцять випускниць якоїсь школи-інтернату зустрілися через п'ятнадцять років після закінчення — дехто з них поширшав, дехто випинався з групового знімку вгору; навіть на газетній фотографії дуже помітно густий грим — уста, ніби намальовані тушшю, брови наче два тоненькі чіткі мазки пензля. Усі тридцятеро зібралися на службу божу, на чай з печивом і на вечірню молитву.

Далі йдуть щоденні продовження трьох коміксів: "Ріп Кірбі", "Хопалонг Кессіді", "Серце Джульетта Джойс". Серце з перцем має Джульетта Джойс!

Мимохідь, вже майже перевівши погляд на рекламу кіно, жінка читає репортаж із Західної Німеччини: "Як користуються свободою віровизнання у Західній Німеччині". "Вперше в німецькій історії,— читає жінка,— у Західній Німеччині з'явилась цілковита свобода віровизнання". "Бідолашна Німеччина",— думає молода жінка і додає:

— Господи Ісусе милосердний, помилуй їх!

Давно вже проглинуто кінорекламу, погляд уже жадібно зупинився на шпальті під назвою "Wedding Bells" 1 —довга шпальта. Отже, Дермот О'Хара одружився з Шиван О'Шо-нессі; тут якнайточніше вказується становище й адреси обох пар батьків, сватів, свідків.

Потай сподіваючись, що минула вже година, жінка зітхає і позирає на годинник, але минуло тільки півгодини, і вона знову

схиляється над газетою. Оголошуються подорожі — до Риму, Лурда, Лізьйо, до Парижа на вулицю Барки, до могили Катаріни Лябурё; а там за кілька шилінгів можна записатися до Золотої книги молитов. Відчинено новий будинок місії — засновники сяють усмішками перед об'єктивом фотоапарату. В якомусь закутку провінції Мейо з населенням

Весільні дзвони (англ.).

чотириста п'ятдесят чоловік завдяки активності місцевого фестивального комітету відбувся справжній фестиваль — перегони на віслюках, змагання з бігу в мішках, стрибків у довжину та якнайповільнішої їзди на велосипедах. Переможець у змаганні з найповільнішої їзди, посміхаючись від вуха до вуха, підставив своє юнацьке обличчя фотографові, адже він, цей миршавий підмайстер харчової промисловості, зумів найкраще тиснути на гальма.

Надворі знялася буря, ревіння прибою долинає сюди, нагору, і жінка відкладає газету вбік, встає, підходить до вікна й виглядає в бухту — чорні, немов чорнило, скелі, хоча мідяк яскравого повного місяця висить над бухтою; у глиб моря це яскраве, холодне світло не проникає; воно тримається тільки на поверхні, як вода тримається на склі, надає узбережжю м'якого іржавого кольору — немов пліснява лежить на болоті. Внизу в гавані блимає вогник, колихаються чорні човни...

Звісно, не завадить проказати кілька молитов і за Мері Макнамару: "Господи Ісу се милосердний, помилуй її",— бо піт зросив зараз це бліде, горде обличчя — дивовижне поєднання суворості й доброти — обличчя пастушки, обличчя рибачки; можливо, таке лице було в Жанни д'Арк...

Молода жінка відвертається від холодного місячного проміння, закурює сигарету, утримується від третьої чарки віскі, знову бере газету, проглядає її, проказуючи подумки: "Ісусе милосердний, помилуй її"; гортаючи спортивний розділ, торговий бюлетень, відомості про прибуття та відплиття кораблів, вона думала про Мері Макнамару — у цю хвилину в розкішному казані над торфовим жаром нагріто воду, в тому золотисто-червоному, завбільшки з невеличку дитячу ванночку казані, що його прихопив хтось із предків Мері ще на розбитому кораблі Непереможної Армади: може, іспанські моряки варили в ньому пиво або юшку. Лампадки та свічки горять у цей час перед усіма образами, а ноги Мері, шукаючи опори, впираються в бильця ліжка, ковзають, і тепер можна побачити її ступні — білі, тендітні, міцні, найгарніші ноги, які будь-коли бачила лікарева дружина, а вона бачила чимало ніг — в ортопедичній клініці в Дубліні, в одній з тих крамниць для інвалідів, де заробляла гроші під час канікул,— нещасні, страшні ступні тих, хто вже не може як слід користуватися ними. Жінка бачила гарні ноги на багатьох пляжах — у Дубліні, в Кілінії, в Росбі, у Сендімаунті, в Малахайді, в Бреї, а влітку й тут, коли прибували курортники. Але ніколи ще не бачила вона таких гарних ніг, як у Мері Макнамари. "Треба складати балади,— думає, зітхаючи, мо-

лода жінка,— щоб оспівати ступні Мері, її ноги, що видираються на скелі, через каміння, бредуть болотами, проходять милі дорогами,— ноги, що зараз саме впираються в бильця ліжка, щоб виштовхнути з черева дитину. Ноги, яких я не бачила в жодної кіноактриси, безперечно, найгарніші ноги в усьому світі — білі, тендітні, міцні, вправні, майже мов руки, ноги Афіни та Жанни д'Арк".

Молода жінка знову потроху поринає в читання оголошень: продаються будинки; вона налічує сімдесят. Це означає сімдесят переселенців, сімдесят підстав, щоб помолитися

милосердному господові. Купують будинки — двоє; о, Kathleen пі Houlihan, що робиш ти зі своїми дітьми! Продаються селянські обійстя — дев'ять; жодного не купують. Юнаки, що почувають покликання до чернечого життя, молоді дівчата, що почувають себе покликаними стати черницями... Англійські лікарні шукають nurses 1. Вигідні умови, оплачувана відпустка і раз на рік — безкоштовний проїзд додому.

Ще раз зазирнула у дзеркало — обережно підмалювала собі губи, розчесала щіточкою брови, а на нігті вказівного пальця правої руки поновила сріблястий лак, що обдерся під час подорожі по географічній карті. Вона знову виходить до передпокою і вказівний палець із свіжопофарбованим нігтем ще раз подорожує до того місця, де живе жінка, що має найгарніші в світі ноги,— там палець довго відпочиває, і в пам'яті спливає та місцина — шість миль крутого берега, а в сонячні дні погляд лине у безмежну синь, де в далечині зринають острови, немов породжені уявою, острови, навколо яких завжди люто кипить біла піна моря, острови, що не можуть бути справжніми,— зелені, чорні: Fata Morgana, така болюча, бо вона — не привид, обман тут зовсім виключено, бо Іден Макнамара змушений працювати в Бірмінгемі, щоб його сім'я могла жити тут. Хіба всі ірландці з західного узбережжя не схожі на курортників, адже змушені заробляти гроші на прожиття деінде? Сувора синява далечини, наче вирубані з базальту острови, і тільки зрідка замаячить невеличкий чорний човен і люди в ньому.

Ревіння прибою лякає молоду жінку — іноді восени, взимку, коли шторми тривають тижнями, тижнями реве прибій, іде дощ — її огортає туга за темними мурами міста. Вона ще раз кидає погляд на годинник: майже пів на другу; йде до вікна, дивиться на голий мідяк місяця, що помандрував уже на західний край бухти. Раптом жмутки світла від фар чоловікового автомобіля — безпомічні, як руки, що не мають

опори,— вовтузяться у хмарах і опускаються (отже, машина подолала підйом), а потім падають з гори й перебігають по покрівлях будинків, опускаються на дорогу — ще дві милі болота, село — і враз гудки — три, потім ще три — щоб усі в селі знали: Мері Макнамара народила хлопчика, в ніч з двадцять четвертого на двадцять п'яте вересня. Скочить з ліжка поштмейстер, щоб відбити телеграми до Бірмінгема, Рима, Нью-Йорка й Лондона; знову гудки, тричі — для жителів Горішнього села: Мері Макнамара народила хлопчика.

Тепер уже чути гуркіт мотору, ближче, гучніше, гостріше, світло фар відкидає тіні віялових пальм на білі стіни будинку, поринає в зарості олеандрових кущів і зупиняється, а в світлі, що падає з вікна, молода жінка бачить величезний мідний казан, що зберігся, мабуть, від часів Непереможної Армади. Чоловік, сміючись, підставляє його під світло фар.

— Королівська платня,— тихо каже він, а друишна зачиняє вікно, ще раз дивиться у дзеркало й наливає дві повні чарки віскі — за найгарніші в усьому світі ніжки!

11

МЕРТВИЙ ІНДІАНЕЦЬ НА ДЮК-СТРІТ

Ірландському полісменові, щоб зупинити машину, досить лише повільно піднести свою руку. Може, він нащадок короля або внук поета чи троюрідний небіж якогось святого, а може, він, той, хто начебто повинен захищати закон, має вдома, під подушкою, інший, незаконний пістолет борця за волю. Але про те, що він тут робить, ніколи не складалося тих незліченних пісень, що їх співала біля його колиски мати — а саме, він повинен звірити номер у правах водія з номерами машини, бліду фотографію власника — з його живим обличчям. Яке

безглузде, майже принизливе заняття для нащадка короля, внука поета, троюрідного небожа святого, для того, кому незаконний пістоль любіший, ніж законний, що теліпається в нього при боці.

Повагавшись, він зупиняє машину, його співвітчизник опускає шибку в дверцятах, полісмен усміхається, земляк усміхається, тепер уже можна й розпочинати офіційну розмову.

— Зовсім гарний сьогодні день,— промовляє полісмен, а як ваші справи?

— О, дуже добре, а ваші?

— Могло б бути й краще. Але хіба ж не гарна днина?

— Справді, чудова,— а вам не здається, що піде дощ?

Полісмен урочисто зводить погляд на схід, потім — на північ, захід і південь — і в цій урочистості, з якою він, принюхуючись, повертає голову, ховається жаль, що існує тільки чотири кінці світу; як було б гарно, коли б можна було урочисто і вдоволено поглянути в шістнадцять кінців світу,— потім він замислено повертається до співвітчизника:

— Цілком можливо, що йтиме дощ. Знаєте, того дня, коли моя найстарша народила найменшого сина,— гарнесенький малий розбишака — темночубий і з такими очима, такими очима, скажу я вам! — того дня три роки тому, о такій же порі року, ми теж були певні, що буде погожа днина, але після обіду якраз і почалося.

— Так,— відповів з машини співвітчизник,— коли моя невістка, дружина мого середульшого сина, народила першу

дитину — таку солоденьку дівчинку із справжнім русявим волоссям і ясно-голубими очима,— чарівна дитина, скажу я вам! — тоді погода була майже така, як сьогодні.

— Той день, коли моїй дружині вирвали кутнього зуба, теж був такий — уранці дощ, опівдні сонце, увечері знов дощ, точно так само, як тоді, коли Кеті Куфлан зарізала священика з церкви Богородиці...

— А хоч з'ясували, чому вона це зробила?

— Зарізала, бо він не хотів дати їй розгрішення. На суді вона, виправдовуючись, увесь час торочила: "А я що, мала так і вмерти без розгрішення?" Тож саме того дня у третьої дитини моєї середульшої доньки з'явився перший зуб, а ми ж святкуємо кожен зубчик, отже, саме того дня я мусив під зливою гасати по Дубліну, розшукуючи Кеті.

— Ви її знайшли?

— Ні, вона вже дві години сиділа в поліційній дільниці й чекала на нас, проте там нікого не було, бо ми всі в цей час розшукували її.

— Вона розкаялась?

— Ніскілечки. Сказала: "Гадаю, що він одразу ж потрапив на небо — що йому ще потрібно?" Поганий був день, коли Том Даффі приніс у зоопарк ведмедям украденого у Вулворта великого шоколадного негра. У ньому було цілих сорок фунтів чистого шоколаду, і всі звірі в зоопарку оскаженіли, бо їх дратував рев ведмедів. Того дня сонце світило так гарно аж до вечора — і я хотів поїхати зі старшою донькою моєї найстаршої

до моря, але змушений був забирати Тома — він лежав дома в ліжку, і знаєте, що він сказав, коли я розбудив його? Знаєте?

— Не пригадую.

— "Прокляття,— сказав він,— чому цей чудовий шоколадний негр мав належати Вулвортові? Не дасте людині навіть поспати". О безглуздий, нерозумний світе, де потрібні речі належать непотрібним людям! Чудовий день, а я мав заарештовувати цього придуркуватого Тома.

— Так,— почав співвітчизник, сидячи у своєму автомобілі,— і той день, коли мій найменший син провалився на іспиті, теж був такий чудовий...

Якщо число родичів помножити на їхній вік, а потім цю цифру на триста шістдесят п'ять, тоді можна одержати приблизну кількість варіантів розмови про погоду. Ніхто не знає, що важливіше — злочин Кеті Куфлан чи погода, яка стояла того дня. Хто кому правив за алібі, з'ясувати неможливо: Кеті для дощу чи дощ для Кеті — це так і залишиться нез'ясованим. Викрадений шоколадний негр, вирваний кутній зуб, нескладений іспит — ці події не просто так відбуваються в світі, а мають бути зіставлені, навіть підпорядковані історії погоди, бо належать вони до таємничої, безконечно складної системи координат.

— А ще погано було тоді,— провадив полісмен,— того самого дня, коли одна черниця знайшла на Дюк-стріт мертвого індіанця. Ревла буря і дощ періщив нас по обличчях, коли ми несли бідолаху до дільниці. Черниця увесь час ішла поруч і молилася за упокій його грішної душі — в черевиках у неї було повно води, а буря була така сильна, що задерла на ній мокре

важке вбрання, і я на якусь мить побачив її темно-коричневі, заштопані рожевою ниткою панталони...

— Його вбили?

— Індіанця? Ні, ми так і не дізналися, звідки він узявся, чий він, не виявили в нього всередині ні отрути, ні будь-якої іншої ознаки насильної смерті. В руках у нього був томагавк, сам він — розмальований як для війни, у бойовому уборі, а оскільки його ім'я залишалось нам невідоме,— так ніхто й не довідався, як його звали насправді,— то ми назвали його Нашим Дорогим Червоним Братом з повітря. "Він ангел,— плакала черниця, не відходячи від нього ані на крок,— він має бути ангелом — ось подивіться на його обличчя..."

Очі в полісмена заблищали, трохи брезкле від віскі обличчя урочисто розгладилося від зморщок, і він став раптом такий молодий!

— Справді, я й сьогодні вірю, що він ангел — звідки ж бо йому було взятися?

— Дивно,— прошепотів співвітчизник до мене,— я ніколи не чув про цього індіанця.

І в мене виникла підозра, що полісмен не тільки поетів онук, а й сам був поет.

— Ми поховали його аж через тиждень, бо шукали хоч когось, хто б знав його, але його ніхто не знав. Найдавніше те, що й черниця раптом теж зникла. А я, коли буря задерла на ній вбрання, помітив, що її панталони заштопані рожевою вовняною ниткою. Отож коли поліція вирішила перевірити панталони всіх ірландських черниць, стався скандал.

— Ну, й вони їх вам показали?

— Ні,— відповів полісмен,— не показали, але я певен, що черниця теж була ангелом. Знаєте, що мене непокоїть,— чи на небі теж ходять у заштопаних панталонах?

— Спитайте про це архієпископа,— відповів співвітчизник, опустив ще нижче шибку в дверцятах і простягнув пачку сигарет. Полісмен узяв сигарету.

Це звичне частування, здавалося, нагадало йому про його справжнє, таке набридливе земне життя — обличчя його раптом знову постаріло, зробилося брезклим і зажуреним, коли він запитав:

— До речі, а чи не можна мені подивитися на ваші документи?

Співвітчизник навіть і не спробував удати, ніби щось шукає; ніякої удаваної нервозності, з якою ми щось шукаємо, наперед знаючи, що його немає. Він просто .відповів:

— О, я їх забув.

Полісмен аніскілечки не розгубився.

— О,— промовив він,— ваше обличчя таки ж справді належить вам.

Чи належить справді йому машина — начебто й не так уже важливо, подумав я, коли ми вирушили 4 далі. Ми їхали гарними алеями, повз чудові руїни, але я не дуже помічав усе те — я думав про індіанця, якого в бурю, під проливним дощем знайшла мертвим на Дюк-стріт черниця. Я виразно бачив обох,

цю пару ангелів — один у бойовому уборі, другий — у коричневих панталонах, заштопаних рожевими вовняними нитками, бачив набагато виразніше, ніж те, що міг побачити насправді — гарні алеї та чудові руїни...

12

ДИВЛЯЧИСЬ У вогонь

Прислів'я "Сокира в домі заміняє теслю" — повсюдно поширена помилка. А проте приємно мати власну торфорозробку. Містер О'Донован у Дубліні має свою власну, так само, як і багато О'Нілів, Меллоїв, Дейлів у тому ж таки Дубліні. Містеру О'Доновану треба тільки сісти вільного дня (а вільних днів у нього досить) із своїм заступом у автобус номер сімнадцять або сорок сім і доїхати до своєї торфорозробки; дорога коштує йому шість пенсів, кілька сандвічів і термос із чаєм у нього в торбинці, і він може надовбати торфу в своїй копальні; грузовик або запряжений віслюком візок привезе йому торф до міста. Його землякові в інших графствах легше — торфу там повно просто під будинком, тож на голих, чорно-зелених смугастих пагорбах у сонячні дні панує пожвавлення, як у жнива,— тут збирають те, що століття вологи вирощували поміж голих скель, озер і зелених пасовищ,— торф,—єдине природне багатство країни, вже багато століть тому позбавленої лісу, що не завжди мала й має свій насущний хліб, але майже щодня — свій насущний дощ, хоч би й навіть краплину — малесенька хмаринка, що пливе небом сонячного дня, і та заради жарту витискує з себе вологу, наче губка.

Позаду кожного будинку у великих конусах сохнуть шматки цього брунатного пирога, часто штабель торфу виростає вище даху, і таким чином завжди забезпечений вогонь у каміні, червонясте полум'я, що облизує темні шматочки, полишає світлий попіл — легкий, майже без запаху,

майже як сигаретний,— біле мереживо на чорній бразильській сигарі.

Вогонь у каміні робить зайвим один з найменш привабливих (і водночас найбільш необхідних) предметів цивілізованого спілкування — попільничку. Коли гість залишає після себе час, котрий він пробув у домі, у вигляді кількох недокурків, то господиня, звільняючи ці смердючі посудини, помічає в них ще густий, липкий сіро-чорний бруд. Досить дивно, що кожен психолог не вивчав іще основ психології і не відкрив її побічної галузі —"бичкології", тоді б кожна господиня, збираючи подрібнений на недокурки час, щоб викинути його, могла б звернутися по допомогу до недокурків і трохи по-вправлятися в психології — ось вони лежать, напіввикурені, брутально пожмакані недокурки того, хто ніколи не мав часу й даремно бореться своїми сигаретами проти плину часу за той-таки час; ось Ерот залишив темно-червону смужку на фільтрі; той, хто курив люльку, покинув після себе попіл своєї статечності — чорний, крупчастий, сухий; онде лежать економні рештки, що полишив заядлий курець, бо він докурює сигарету мало не до самих губів, поки запалить наступну. Легко можна було б вивчити основи психології, зібравши кілька грубих доказів у вигляді таких побічних продуктів цивілізованого спілкування. Який гарний вогонь у каміні, що поглинає геть усі сліди; лишаються тільки чайні чашки, кілька горілчаних чарочок і червоний жар у каміні, який господар час від часу обкладає новими шматками торфу.

Так само і найбезглуздіші проспекти про холодильники, подорожі до Рима, "Золоту бібліотеку гумору", автомобілі та повідомлення про одруження — увесь цей потік, який що день, то дедалі зростає завдяки обгортковому паперу, газетам, запрошенням, конвертам, можна одразу ж перетворити тут у вогонь, додавши кілька трісок, підібраних під час прогулянки берегом — уламок від ящика з-під коньяку, клин, змитий

хвилею з корабля, сухий, білий і такий чистий; тільки піднеси сірника до вогнища і вже спалахують язики полум'я, і час поміж п'ятою годиною вечора й північчю так швидко поглинається вогнем. Розмовляють неголосно, хто тут кричатиме, того вважатимуть або хворим, або блазнем. Біля каміна можна знехтувати європейськими звичками; о тій порі, коли в Москві вже протягом чотирьох годин, у Берліні протягом двох, навіть у Дубліні протягом півгодини панує темрява, тут понад морем розливається сяйво, і Атлантичний океан наполегливо відгризає брилу за брилою від західного укріплення Європи; рінь сиплеться в море, болотні струмки беззвучно виносять темну європейську землю в Атлантику, лагідно похлюпуючи, вони протягом десятків років по крупиночці змивають цілі поля у відкрите море.

Ті, що нехтують європейськими звичками, пригнічено підкидають до жару свіжий торф — старанно складені шматки, що мають присвічувати під час опівнічної гри в доміно; стрілка повільно ковзає по шкалі радіоприймача, щоб упіймати сигнали точного часу, але виловлює тільки уривки національних гімнів: "єще Польська не згінела..." —"...Бог оберіга королеву..." —"...Маас і Мемель, Еч і Бельт ще й досі є Німеччини кордоном..." (це не вимовляється і не співається, але ці слова закарбовані в цій невигадливій мелодії, наче на валу шарманки) —"...сини Вітчизни вішають аристократів на стовпах..." Повільно гасне зелене вічко радіоприймача, а полум'я іще раз облизує торф: там іще лежить у купці година часу — чотири шматки торфу навколо розжареного осердя. Щоденний дощ починається сьогодні пізно і, немов посміхаючись, тихо сіється на болото, в море.

Гудіння автомобільних моторів — гості роз'їжджаються по домівках,— віддаляється у бік розсипаних по болотах, по пагорбах вогників, де давно вже лежить глибока тінь, а тим часом на березі та понад морем іще видно. Хоча склепіння

темряви без жодної шпаринки повільно насувається на небокрай, та однаково ще не зовсім темно, а на Уралі вже знову світає—Європа завширшки всього в одну коротку літню ніч.

13

ЯКЩО ШЕМЕСОВІ ЗАХОЧЕТЬСЯ ВИПИТИ...

Якщо Шемесові захочеться випити, йому треба добре обміркувати, на який час призначити свою спрагу: поки в селі є приїжджі (а вони бувають не всюди), то можна дати своїй спразі певну свободу, бо чужинцям дозволяється пити, коли заманеться, тож і тутешній може затесатися поміж них і стати біля шинкваса, до того ж, він є фольклорним елементом, що сприяє туризмові. Але після першого вересня Шемесові доводиться регулювати свою спрагу. Поліційна година в будень починається о двадцять другій, а це вже досить прикро, бо теплими, сухими вересневими днями Шемес часто працює до пів на десяту, а іноді ще й довше. А по неділях треба силувати себе, щоб спрага з'являлася або до другої години дня, або — між шостою і восьмою годинами вечора. Якщо обід затягнувся і спрага з'явилася лише після другої години, то Шемес застане шинок, до якого він завжди ходить, замкненим, а шинкар, навіть якщо спраглому, добре грюкнувши в двері, і вдасться його видобути з квартири, перепрошуватиме і не погодиться заради кухля пива або чарочки віскі ризикувати п'ятьма фунтами стерлінгів штрафу, поїздкою до провінційного центру та згаяним робочим днем. У неділю між другою і шостою годинами дня шинки мають бути зачинені, а в місцевому полісменові ніхто не може бути певен — є люди, в яких у неділю після доброго обіду трапляються напади бездоганності, й вони упиваються своєю відданістю законам. Але ж і Шемес добряче пообідав, і потяг до кухля пива аж надто зрозумілий, тож зовсім не такий гріховний.

Тому п'ять хвилин на третю Шемес стоїть посеред сільського майдану й розмірковує. Заборонене пиво смакує в уяві його спраглої горлянки звичайно набагато краще, ніж могло б смакувати легкодоступне пиво. Шемес роздумує: вихід є, можна було б узяти в хліву велосипед, прокрутити педалі шість миль до сусіднього села, бо шинкар у сусідньому селі має дати йому те, в чому відмовляє шинкар у рідному, а саме — пиво. Цей заплутаний закон про випивку має додаткову умову, що мандрівникові, який відійшов щонайменше на три милі від рідного села, не можна відмовляти в цьому прохолодному напої. Шемес усе ще вагається — географічні обставини йому невигідні, але, на жаль, вибирати свого місця народження не можна — тож Шемесові не пощастило, бо найближча пивничка розташована не за три, а за шість миль — надзвичайна невдача для ірландця, бо таке, щоб на відстані шести миль не трапилося жодного шинку, буває рідко. Шість миль туди, шість назад — дванадцяті миль, більш як вісімнадцять кілометрів заради кухля пива, та ще й шмат дороги на гору. Шемес не п'яниця, інакше він не вагався б так довго, а вже давно сидів би на велосипеді та весело бряжчав би шилінговими монетками в кишені. Йому хочеться випити тільки кухоль пива — шинка була щедро просолена, капуста дуже наперчена, а хіба ж личить чоловікові тамувати спрагу водою з криниці або сколотинами? Шемес роздивляється рекламний плакат, що висить над шинком — величезний, натуралістично змальований кухоль пива, золотисто-брунатний і такий прохолодний гіркуватий напій, а над ним біла, білосніжна піна, яку облизує спраглий тюлень. "A lovely day for a Guiness!*1 О Тантале!2 Скільки солі було в шинці, скільки перцю в капусті!

Лаючись, Шемес іде додому, виводить з хліва велосипед і сердито натискає на педалі. О Тантале! — А який вплив умілої реклами! Припікає, дуже гаряче, гора крута. Шемес змушений зіскочити з велосипеда й вести його, тримаючи руками за кермо, він упріває й лається, проте його лайка не

послуговується сексуальною сферою, як у народів, що п'ють вино, це лайка людини, що віддає перевагу міцним спиртним напоям, куди блюзнірніша й одухотвореніша, ніж сексуальна бо spiritus — це дух! Шемес лає уряд, певне, лає священиків, що вперто підтримують цей незрозумілий закон (бо коли в Ірландії дають дозвіл на утримання шинку, влаштування танцювальних вечорів, встановлюють поліційну годину,— вирішальне слово так само мають вони). І це той самий спітнілий Шемес, котрий кілька годин тому так віддано й вочевидь побожно стояв у церкві та слухав євангеліє.

Нарешті він видерся на гору, і тут розігрується скетч, який я залюбки опишу, бо тут Шемес зустрічає свого двоюрідного брата Дермота з сусіднього села. Дермот теж їв присолену шинку й наперчену тушковану капусту. Дермот теж не п'яниця, йому хочеться тільки випити кухоль пива, щоб втамувати спрагу. Він теж стояв у своєму селі перед рекламним плакатом з натуралістично зображеним кухлем пива й тюленем, що ласував напоєм, він теж вагався, потім все-таки викотив з хліва велосипед, теж вів його на гору, впрівав і лаявся — і от зустрів Шемеса. їхній діалог короткий, але блюзнірський, потім Шемес мчить з гори до Дермо-тової пивнички, а Дермот — до Шемесової, і кожен з них зробить те, чого не збирався робити — нап'ється до нестями, бо було б безглуздо вирушати в таку дорогу заради одного кухля пива та однієї чарки віскі. Коли згодом, того ж дня, вони, похитуючись і виспівуючи, знову тягтимуть свої велосипеди нагору і з карколомною швидкістю мчатимуть униз, вони, що аж ніяк не п'яниці (а може, таки п'яниці?), стануть ними ще до того, як звечоріє.

Може статися й таке, що спраглий Шемес, стоячи після другої години на сільському майдані та спостерігаючи, як ласує пивом тюлень, вирішить почекати й не виводити з хліва велосипед; може, він вирішить,— яке приниження для

справжнього чоловіка! — втамувати спрагу сколотинами або водою та завалиться на ліжко з недільною газетою. Нестерпна післяполуднева спека й тиша присплять його, і коли він раптом прокинеться, зиркне на годинник, то з переляку, наче за ним женеться нечистий, помчить до шинку навпроти, бо вже за чверть восьма і його спразі лишилося всього п'ятнадцять хвилин. Шинкар уже почав вигукувати своє звичне: "Ready now, please! Ready now, please!*1 Квапливо й сердито, весь час позираючи на годинник, Шемес видудлить три, чотири, п'ять кухлів пива, перехилить кілька чарок віскі, бо стрілка годинника вже наближається до восьмої, і той, кого поставили біля дверей на чати, повідомляє, що сільський полісмен поволі чвалає до шинку —є люди, котрим у неділю ввечері дошкуляють напади поганого настрою та вірності законам!

Зайшовши в неділю ввечері до шинку незадовго до того, як шинкар почне гукати "Закінчуйте вже, будь ласка!", можна побачити, як до шинку вриваються всі ті, кого не мають за п'яниць, а кому просто спало на думку, що шинок скоро зачиниться, а вони так і не зробили того, до чого "навіть і не прагнули" (якби не оця безглузда постанова!)—тобто ще й досі не впилися. За п'ять хвилин до восьмої наплив люду величезний: кожен п'є, щоб втамувати спрагу, яка може ще з'явитися о десятій або об одинадцятій, а може й узагалі не з'явитися. Крім того, кожен почувається зобов'язаним пригостити інших — тоді шинкар кличе на поміч свою дружину, небог, онуків, бабусю, прабабу й тітку, бо за три хвилини має ще поналивати сім разів по кругу — шістдесят півлітрових кухлів пива, стільки ж чарок віскі, але їх треба не тільки налити, а й щоб відвідувачі встигли випити. Той запал, з яким тут п'ють і пригощають інших, має в собі щось дитяче — щось на зразок того, як хлопчаки курять потайки, а по тому так само потайки блюють — а закінчується все це, тільки-но полісмен рівно о восьмій з'являється на порозі, вже справжнім варварством: розлючені, бліді сімнадцятирічні хлопці,

заховавшись десь у хліві, дудлять пиво й віскі, на догоду безглуздим правилам чоловічої солідарності, а шинкар лічить — купи фунтових папірців, дзвінке срібло, все гроші, гроші. І закону додержано.

Проте неділя ще не скінчилася, ще тільки восьма — рано, і той скетч, що розігрався о другій годині між Шемесом і Дермотом, тепер може бути розіграний з будь-якою кількістю дійових осіб. Увечері, чверть на дев'яту, на вершечку гори зустрічаються дві групи пияків. Щоб додержатись закону про тримильну відстань, вони обмінюються селами й шинками. Чимало лайок підноситься до неба по неділях у цій побожній країні, хоча й католицькій, та ніколи не топтаній ногами римських легіонерів — шмат католицької Європи поза межами Римської імперії.

14

ДЕВ'ЯТА ДИТИНА МІСІС Д.

Дев'яту дитину місіс Д. звуть Джеймс Патрік Пій. Того дня, коли він народився, Шиван, найстаршій дочці місіс Д., виповнилось сімнадцять років. Що робитиме Шиван, вже вирішено — вона працюватиме на пошті: обслуговуватиме комутатор, прийматиме й замовлятиме телефонні розмови з Глазго, Лондоном, Ліверпулем, продаватиме поштові марки, виписуватиме поштові квитанції на рекомендовані листи й виплачуватиме грошей вдесятеро більше, ніж прийматиме: з Англії — фунти стерлінгів, з Америки вона обмінюватиме долари, видаватиме допомогу на багатодітність, премії тим, хто розмовляє гельською мовою *, пенсії. Щодня десь близько дванадцятої години, коли прибуває поштова машина, вона

1 Одна з кельтських мов, найпоширеніша в Ірландії до завоювання н англійцями.

розтоплюватиме над свічкою сургуч і відтискуватиме штемпель з ірландською арфою 1 на великому конверті з найважливішою кореспонденцією. Вона не буде, як її батько, щообі-ду пити з шофером поштової машини пиво й провадити з ним недовгу статечну розмову, що нагадуватиме скоріше літургію, аніж невимушену бесіду двох чоловіків за пивом. Шиван робитиме ось що: зранку від восьмої до другої сидітиме разом зі своєю помічницею на пошті, а ввечері, з шостої до десятої, працюватиме на комутаторі. їй ще вистачить часу, щоб почитати газету, романи й подивитися в бінокль на море, наближувати сині острови, що лежать за двадцять кілометрів, до двох з половиною, а відпочиваючих на пляжі з відстані п'ятсот метрів до шістдесяти: шикарних сучасних дублі-нок і старомодних, у купальниках-бікіні й у прабабусиних — з рюшами й фартушками. Але довше, набагато довше, ніж короткий пляжний сезон, тягтиметься інший — мертвий, спокійний: вітер, дощ, знову вітер, зрідка зайде якийсь приїжджий, купить п'ятипенсову поштову марку, щоб відправити лист на материк, або ще хтось посилатиме рекомендовані листи вагою три, чотири унції2 в міста, що називаються Мюнхен, Кельн або Франкфурт,, і примусить її розгорнути товсту тарифну книжку й робити складні підрахунки, або ж має друзів, що змусять її розшифровувати за телеграфним кодом тексти телеграм: "Eile geboten. Stop. Antwortet baldmöglichst" 3. Чи зрозуміє коли Шиван, що означає "baldmöglichst", німецьке слово, яке вона старанно виписує своїм дівочим почерком на телеграфному бланку?

Хоч би там що, майбутнє Шиван, здається, забезпечене, наскільки його можна забезпечити на цій землі. Ще певніше, що вона вийде заміж,— очі в неї, як у Вів'єн Лі, а вечорами на бар'єрчику сидітиме, дриґаючи ногами, юнак, і

відбуватиметься одне з тих скромних, майже безмовних залицянь, які можливі лише при палкому коханні та майже хворобливій сором'язливості.

— Гарна погода, еге ж?

— Так.

Мовчання, короткий погляд, усмішка, тривале мовчання. Шиван радіє, що загудів комутатор.

— Ви ще розмовляєте? Ви ще розмовляєте?

Вийняла штекер, усміхнулася, поглянула, замовкла, замовкла надовго.

— Чудова погода, правда?

— Чудова.

Мовчання, усмішка, комутатор врятовує знову:

— Неге Dukinella, Dukinella here — yes1.

Вставила штекер. Мовчання. Усміхнулась очима Вів'єн Лі, і юнак знову запитує, цього разу майже заїкаючись:

— Казкова погода, правда?

— Так, казкова.

Шиван вийде заміж, але й далі обслуговуватиме комутатор, продаватиме поштові марки, виплачуватиме гроші й

відтискуватиме на м'якому сургучі штемпель з ірландською арфою.

Може статися, що на неї раптом нападе шал — коли тижнями дутиме вітер, коли люди йтимуть, нахилившись уперед, назустріч бурі, коли дощ ітиме тижнями й у бінокль не побачиш блакитних островів зблизька, і туман притисне до землі торф'яний дим, гіркий і густий. Хоч би там що, а вона зможе залишитися тут, а це неймовірний шанс — з восьми братів і сестер тільки двоє зможуть залишитися тут. Один утримуватиме невеличкий пансіон, а другий, якщо не одружиться, допомагатиме йому. Двох сімей пансіон не прогодує. Решті дітей доведеться виїздити звідси за кордон або шукати роботу деінде. Але де вони її знайдуть, скільки зароблятимуть? Ті кількоро чоловіків, що мають постійну роботу в порту, на риболовецьких суднах і торфових копальнях або на узбережжі, просіюючи рінь і навантажуючи пісок, заробляють за тиждень від п'яти до семи фунтів (1 фунт— 11 марок 60 пфенігів); якщо мати до того ж іще власний торф'яник, корову, курей, хатину й дітей, що допомагають по господарству, тоді якось іще можна жити. А в Англії один робітник з понадурочними заробляє від двадцяти до двадцяти п'яти фунтів за тиждень, а без понадурочних щонайменше — дванадцять-п'ятнадцять. Отже, молодий хлопець може, навіть витрачаючи на себе десять фунтів за тиждень, висилати додому від двох до п'ятнадцяти, а тут є бабусі, які живуть на ті два фунти, що надсилає син або внук, і родини, що харчуються на ті одержані від батька п'ять фунтів.

Певно, що з дев'яти дітей місіс Д. п'ятеро або шестеро будуть змушені виїхати за кордон. Чи не стоятиме малий Пій, котрого зараз терпляче заколисує старший брат, поки мати смажить для постояльців свого пансіону яєчню, накладає в малесенькі горщики повидла, крає білий і чорний хліб, заварює чай, пече на торф'яному вогні хлібини, накладаючи тісто в

бляшані форми й обгортаючи їх жаром (до речі, так швидше й дешевше, ніж пекти в електричній печі)— чи цей малий Пій через чотирнадцять років, у 1970-му, теж першого жовтня або першого квітня, коли йому виповниться чотирнадцять, так саме не стоятиме на автобусній зупинці, обвішаний різними значками, тримаючи в руках картонну валізу й пакет особливо добре намащених бутербродів? Мати, ридаючи, обніматиме його, а він вирушатиме у далеку подорож до Клівленда, Огайо, Манчестера, Ліверпуля, Лондона чи Сіднея, —до дядька, двоюрідного або рідного брата, котрий запевнив, що пікетуватиметься і щось таки зробить для хлопця.

Ці прощання на ірландських вокзалах, автобусних зупинках просто серед боліт, коли сльози змішуються з краплинами дощу і дме вітер з Атлантики! Дідусь стоїть поруч, він знає ущелини Манхеттена і нью-йоркське узбережжя, протягом тридцяти років відчував він а кулак на спині", і тепер швиденько підсовує фунтову банкноту хлопцеві, ще шмаркатому, остриженому наголо, якого оплакують так, як Яків оплакував Иосифа. Водій автобуса сигналить обережно, потихеньку, але він відвіз до поїзда вже сотні, може, навіть тисячі таких, які виросли в нього на очах, і знає, що поїзд не чекатиме і що закінчене прощання пережити легше, ніж те, що ще попереду. Помах руки у бік цієї пустелі, в бік маленького будиночка на болоті, сльози, змішані зі шмарками, автобус їде повз крамницю, повз шинок, де батько випивав щовечора свій кухоль пива, повз школу, повз церкву,— хлопець хреститься, шофер автобуса теж,— автобус зупиняється знову, нові сльози, нове прощання. Ой, Майкл теж від'їжджає, і Шейла теж! Сльози, сльози — ірландські, польські, вірменські...

Вісім годин їхати звідси автобусом і поїздом до Дубліна, і все, що зібрано в переповнених поїздах, все, що стоїть у коридорах і тамбурах з картонними коробками, потертими валізами або полотняними мішками — дівчата, які понамоту-

вали чотки собі на долоні, хлопчаки, в чиїх кишенях ще клацають круглі крем'яхи — цей вантаж є тільки незначною частиною, тільки кількома сотнями з тих сорока тисяч, що кожного року залишають цю країну: робітники й лікарі, медсестри, хатні робітниці та вчительки; ірландські сльози, що в Лондоні, Манхеттені, Клівленді, Ліверпулі або Сіднеї змішаються з польськими й італійськими слізьми.

З вісімдесяти дітей, які в неділю приходять у церкву на службу божу, через сорок років тут житимуть тільки сорок п'ять. Але ці сорок п'ять матимуть стільки дітей, що в церкві знову стоятимуть навколішках вісімдесят.

З дев'яти дітей місіс Д. принаймні п'ятеро або шестеро змушені будуть емігрувати. Пія ще колише старший брат, поки мати вкидає у великий казан над вогнем омарів для постояльців, поки на сковорідці смажиться цибуля, а на викладеному глазурованими плитками столі поступово остигають, паруючи, духмяні хлібини; поки шумить море, а Шиван з очима Вів'єн Лі дивиться у бінокль на блакитні острови, де в гарну погоду видно ще маленькі села — будиночки, хліви, церкву з обваленою дзвіницею. Там уже не живе жодної людини, жодної. Птахи в'ють гнізда у світлицях, тюлені зрідка вилежуються на невеликій пристані, галасливі чайки, мов прокляті душі, кричать на покинутих вулицях. Це справжній рай для птахів, кажуть ті, кому доводиться інколи перевозити туди якогось англійця-професора, дослідника птахів.

— Тепер я бачу її,— каже Шиван.

— Кого? — питає мати.

— Церкву. Вона вся біла, на ній повно чайок.

— Візьми-но Пія,— каже брат,— я піду доїти.

Шиван відкладає вбік бінокль, бере малого і, колишучи його, ходить з кутка в куток. А може, це вона поїде до Америки, стане там офіціанткою чи кінозіркою, а Пій продаватиме тут поштові марки, обслуговуватиме комутатор і через двадцять років дивитиметься на покинуті острови, щоб довідатися, чи церква вже зовсім завалилася?

Для родини Д. майбутнє— прощання і сльози — ще не починалося. Поки що нікому з дітей не довелось іще пакувати картонної валізи й випробовувати терпіння водія автобуса, аби хоча б трохи ще протривало прощання, і ніхто ще не думав про це, бо сьогодення важить тут поки що більше, ніж майбутнє; але цю перевагу, за якої імпровізація підміняє планування, ще переважать сльози.

15

НЕВЕЛИКИЙ ДОДАТОК ДО ЗАХІДНОЇ МІФОЛОГІЇ

Поки човен повільно заходив до невеличкої гавані, ми впізнали старого, що сидів на кам'яній лаві перед якоюсь руїною. Старий міг би так само сидіти там і триста років тому. Те, що він курив люльку, нічого тут не важило — не напружуючи уяви, люльку, запальничку й кепку фірми Вул-ворт можна перенести в сімнадцяте сторіччя, вони монтувалися разом із старим так само як і кінокамера, яку Джордж старанно заховав на носі човна. Може, сотні років тому тут у гавані так само, як і ми, причалювали мандрівні співці й ченці-проповідники. Старий зняв кепку — волосся в нього було біле, пухнасте й густе,— і прив'язав нашого човна. Ми зіскочили на берег і, посміхаючись, промовили одне одному "lovely day!", "nice day!", cwonderful day!" '—дуже складна

простота вітань у країнах, де погода завжди перебуває під загрозою богів дощу. Тільки-но ми ступили на землю цього маленького острова, як нам здалося, що час ніби вир затягує нас у глибину. Яка яскрава зелень дерев і луків — не можна й описати; вони кидають зелені тіні в Шаннон, їхнє зеленаве світло начебто сягає неба, де хмари, немов укриті мохом купини, скупчилися навколо сонця. Саме тут могла б відбуватися дія казки про зоряні талери. Зелень склепінням напинається над островом, і сонце плямує золотими талерами луки й дерева і лежить на них, виблискуючи, як щире золото, а іноді такий талер впаде на спину дикого кролика й знову скочується на траву.

Старому вісімдесят вісім років, він ровесник Сунь Ятсена й Бузоні й народився тоді, коли Румунія ще й не була тим, чим вона давно вже перестала бути — королівством. Йому було чотири роки, коли помер Діккенс, він на рік старший від динаміту — цього досить, щоб упіймати старого рідкою сіткою часу. Руїна, перед якою він сидів, на початку нашого сторіччя була хлівом, а за п'ятдесят кроків від неї стоять руїни шостого сторіччя — тут тисячу чотириста років тому святий Кьяран Клонмакнойський побудував церкву. Той, хто не має гострого, досвідченого зору археолога, той не зможе відрізнити мури двадцятого сторіччя від мурів шостого — і ті, й ті виблискують зеленим і вкриті золотими сонячними зайчиками.

Саме тут Джордж захотів випробувати нову техніку кольорової зйомки, і старого,— на рік старшого від динаміту,— було обрано на роль статиста. Його мали знімати на березі Шаннону, де він стояв би у призахідному сонці, попихкуючи люлькою, а через кілька днів його побачать на американських екранах, і в усіх ірландців у США від туги за домівкою забринять на очах сльози, а потім вони заспівають. В зеленавому присмерку, рожевий від призахідного сонця (а дим

сДоброго дня!", сЧудового дня!", "Гарного дня!> (англ.).

люльки синій, дуже синій)—ось такий вигляд мав бути у мільйони разів репродукованого старого.

Проте спочатку треба було випити чаю, багато чаю і багато розповісти — свою данину гості мали сплатити новинами, бо, незважаючи на радіо та газети, новина набуває справжньої ваги, коли почуєш її з уст того, з ким ти привітався й випив чаю. Ми пили чай в кімнаті з каміном у колишньому (тепер уже занедбаному) панському будинку. Постійна темно-зелена тінь дерев, здається, забарвила в зелене стіни, зеленою патиною вкрила меблі Діккенсових часів. Англійський полковник у відставці, що привіз нас сюди своїм човном,— через своє лисичо-руде волосся і гостру руду борідку він був схожий водночас на Робінзона Крузо й на Мефісто-феля,— взяв розмову в свої руки, але, на жаль, я погано розумів його вимову, хоча він люб'язно намагався розмовляти slowly, дуже slowly

Спочатку з усієї розмови я зрозумів тільки три слова: "Rommel", "war" і "fair" 2, а ще раніше я довідався, що порядність Роммеля у війні була однією з улюблених тем полковника; потім мене відволікали діти, внуки, правнуки старого, що заглядали до кімнати або заносили чай, воду, хліб і пироги (п'ятирічна дівчинка зайшла з половинкою печива й поклала його нам на стіл як знак своєї гостинності),— й у всіх у них,— дітей, онуків, правнуків,— були загострені, трикутно-лукаві, серцеподібні обличчя, схожі на маски, що прикрашають ринви на вежах французьких соборів і позирають згори на заклопотану землю...

Джордж сидів із кінокамерою напоготові й чекав заходу сонця, але воно, як мені здалося, вагалось, чи заходити йому того дня, чи ні, довго вагалось, а полковник перейшов від своєї

улюбленої теми на іншу: він розповідав про якогось Генрі, котрий начебто став героєм, воюючи в Росії. Старий запитливо поглядав на мене блакитними очима, і я кивав головою — чого я мав відмовляти незнайомому мені Генрі в геройстві, коли Робінзон-Мефістофель того хоче?

Нарешті, як того вимагав сценарій, сонце було готове сідати, воно скотилося до небокраю і до заядлих телеглядачів у Сполучених Штатах Америки, тож ми повільно пішли до берега Шаннона. Сонце сідало швидко, і старий квапливо набив свою люльку, проте викурив її занадто швидко і коли

1 Повільно [англ.).

сонце торкнулося своїм нижнім краєм обрію, вона вже не диміла. Але кисет старого був уже порожній, а сонце невпинно сідало. Люлька, яка не димить у зубах селянина, здається мертвою, хоч він і стоїть на тлі призахідного сонця — фольклорний силует, срібне волосся в зеленому сяєві, рожеве у сонячних відсвітах чоло. Джордж швидко пошматував кілька сигарет, напхав у люльку тютюну, блакитний дим заклубочився вгору, а сонце саме наполовину сховалося за сірим обрієм і значно втратило у своїй красі. Люлька диміла, камера скрекотіла, а срібне волосся виблискувало — нова форма кольорових листівок, привіт з далекої батьківщини заплаканим очам ірландців у Сполучених Штатах.

— Як супровід ми дамо якусь гарну мелодію на волинці,— промовив Джордж.

З фольклором так, як із наївністю: коли думаєш, що вона ось, то її вже немає. А коли сонце зайшло, старий стояв трохи засмучений. Сіро-блакитні сутінки випили зеленаве сяйво. Ми підійшли до старого, розшматували ще кілька сигарет і

натоптали його люльку. Раптом похолоднішало, звідусіль насунулася вологість, і острів, це малесеньке королівство, населенням якого протягом кількох сторіч були предки старого, здався мені великою зеленою, наполовину зануреною у воду губкою, що всотує в себе знизу вологу.

Вогонь у каміні згас, темний перегорілий торф лежав на червоних жаринах, і, коли ми поволі вирушили до невеличкої гавані, старий підійшов до мене й дивно поглянув — його погляд був мені неприємний, бо здавалося, що в ньому причаїлась глибока повага, а я не був її гідний. Щиро, сором'язливо й запально потиснув він мені руку перед тим, як я сів у човен.

— Роммель,— повільно й тихо промовив він, і в його голосі чулась вагомість міфу, й додав: — Генрі!

Раптом усе, чого я не зрозумів досі, все, що було сказано про того Генрі, з'явилося переді мною, як водяний знак на папері, видимий тільки на світлі. Я зрозумів, що під "Генрі" мався на увазі я. Джордж ускочив до човна — він іще зняв у сутінках церкву святого Кьярана. Джордж усміхнувся, побачивши вираз мого обличчя.

Я набрався духу, щоб спростувати цей міф — і по відношенню до Роммеля, і до Генрі, і до історії було б несправедливо залишити все так, як сталося — та човен уже відв'язаний, Робінзон-Мефістофель запустив двигун, а я закричав у бік острова:

— Роммель не був порядний, а Генрі — не герой, їй-богу!

Але старий зрозумів, певно, тільки три слова: "Роммель", "Генрі" та "герой", і я голосно гукнув одне-єдине слово:

— Ні, ні, ні!..

На цьому невеличкому острові посеред Шаннону, куди дуже рідко потрапляють чужинці, мабуть і через п'ятдесят — сто років, сидячи біля камінів з пригаслим жаром, розповідатимуть про Роммеля, про війну та про Генрі. Ось так проникає те, що ми називаємо історією, у найвіддаленіші закутки світу — не Сталінград, не мільйони загиблих, вбитих, не скалічені європейські міста — війну тут уявлятимуть як Роммеля й порядність, як Генрі, котрий брав у ній участь і гукав із синьої імли, з човна, що вже відпливав: "Ні, ні, ні!" — незрозуміле й тому дуже підхоже для створення міфу слово.

Джордж, сміючись, стояв поруч мене,"він со отографував своєю камерою міф — церкву святого Кьярана в сутінках і сивоголового, розважливого старого. Ми ще й досі бачили його густе білосніжне волосся, що виділялося на тлі муру невеличкої гавані — срібляста цятка в чорнилі сутінок. Невеличкий острів, королівство з усіма своїми помилками й правдами, поринало в Шаннон, а Робінзон-Мефістофель тримав у руках кермо і лагідно усміхався.

— Роммель,— сказав він, і це пролунало як заклинання.

16

І ЖОДНОГО ЛЕБЕДЯ...

Рудокоса жінка в купе тихо розмовляла з молодим священиком, котрий на мить підводив очі від свого молитовника, опускав їх, бурмочучи далі молитви, тоді знову підводив очі, нарешті згорнув молитовник і поринув у розмову.

— Ви з Сан-Франціско? — запитав він.

— Так,— відповіла рудокоса жінка,— мій чоловік прислав нас сюди. І тепер я їду до свекрів, уперше зустрінуся з ними. В Баллімоті мені виходити.

— Маєте ще досить часу,— тихо промовив священик,— ще дуже багато часу.

— Справді? — тихо спитала молода жінка. Вона була висока, товста й бліда, а дитячий вираз обличчя робив її схожою на велику ляльку. Тим часом її трирічна донька взяла священиків молитовник і напрочуд схоже почала копіювати його бурмотіння. Жінка вже підняла руку, щоб покарати дитину, та священик стримав її.

— Облиште,— тихо сказав він.

Ішов дощ, вода стікала по шибках, селяни плавали човнами по затоплених водою луках і виловлювали своє сіно; на живоплотах висіла покинута на поталу дощу білизна, мокрі пси гавкали на поїзд, вівці тікали навсібіч, а маленька дівчинка у вагоні нібито читала молитовник, зрідка вплітаючи в своє бурмотіння імена, знайомі їй з вечірньої молитви — "Ісус", "діва Марія", а також не забувала і про грішні душі померлих.

Поїзд зупинився, наскрізь промоклий залізничний службовець передав у багажний вагон повні кошики печериць, забрав картонні коробки з сигаретами, пакунок з вечірніми газетами, допоміг схвильованій жінці розкрити парасольку...

Начальник станції сумно дивився услід поїзду, що повільно відходив від вокзалу — начальник інколи питатиме себе, чи він часом не сторож на цвинтарі: адже тут проходять чотири поїзди у день, два в один, два в інший бік, та ще зрідка вантажний, що зажурено плуганиться далі, наче їде на

похорон такого ж вантажного поїзда. В Ірландії залізничні шлагбауми захищають не машини від поїздів, а поїзди від машин, і розташовані не паралельно колії, а перетинають рейки впоперек, перекриваючи залізницю. Гарно пофарбовані вокзали трохи нагадують невеличкі будинки відпочинку або санаторії, начальники станцій схожі скорше на санітарів, аніж на своїх войовничих колег у інших країнах, які завжди стоять у диму паровозів, у гуркоті вагонів і віддають честь вантажним поїздам, що пролітають повз них. Навколо невеличких ірландських вокзалів ростуть квіти — на акуратних, доглянутих клумбах, дерева, акуратно підстрижені, і начальник станції посміхається у вікно вагона, що відходить від вокзалу, ніби хоче сказати: "Ні-ні, тобі не сниться, це справді так і є, зараз саме шістнадцять годин сорок дев'ять хвилин, як і показує станційний годинник там угорі. Бо подорожній певен, що поїзд запізнюється, але це не так, поїзд іде точно за розкладом, проте ця точність схожа на шахрайство. Шістнадцять годин сорок дев'ять хвилин — занадто точний час, щоб бути, правдою на цих станціях. Помиляється не годинник, а час, щб покладається на хвилинну стрілку.

Вівці кидаються врозтіч, корови здивовано дивляться на поїзд, собаки гавкають, а селяни плавають човнами по луках і виловлюють сітками скошене сіно.

Ритмічний речитатив повільно спливає з уст дівчинки, артикулюється у слова "Ісус", "діва Марія", через рівномірні проміжки вклинюється згадка про грішні душі. Рудокоса жінка дедалі більше хвилюється.

— Та не хвилюйтеся,— тихо каже священик,— до Баллімота ще дві станції.

— У Каліфорнії,— зауважує жінка,— тепло й сонячно. Ірландія мені вже чужа. П'ятнадцять років, як я виїхала звідси. Все лічу в доларах, не можу звикнути до фунтів, шилінгів, пенсів, і, знаєте, отче, Ірландія стала сумніша.

— Це все через дощ,— зітхнувши, відповів священик.

— Я ніколи не їздила цією дорогою,— промовила жінка,— а тільки іншою, ще до того, як емігрувала з Ірландії. З Атло-на до Голуея їздила часто, але тепер, здається, там живе менше люду, ніж тоді. Тепер там так тихо, що серце зупиняється. Мені страшно.

Священик зітхнув і промовчав.

— Мені страшно,— ще раз сказала тихо жінка.— З Балл і-мота мені добиратися ще двадцять миль, спочатку автобусом, потім пішки, через болото — я боюся води. Дощ і озера, річки й струмки, знову озера — таке враження, отче, що Ірландія продірявлена. Білизна на цих живоплотах ніколи не висохне, сіно упливе — вам хіба не страшно, отче?

— Всьому виною дощ,— відповів священик,— заспокойтеся. Мені це відомо. Іноді мені теж буває страшно. Протягом двох років я мав невеличку парафію між Кроссмоліною і Ньюпортом, а дощ ішов інколи тижнями, бушувала буря, навколо самі тільки високі гори, темно-зелені та чорні. Ви знаєте Нефін Бег?

— Ні.

— Це там неподалік. Дощ, вода, болото, а коли хтось підвозив мене до Ньюпорта або Фоксфорда, то й там всюди вода — озера або ж море.

Дівчинка згорнула молитовник, вистрибнула на сидіння, обняла матір за шию і тихо запитала:

— Ми й справді потонемо?

— Ні, ні,— відповіла мати, але сама вона була не дуже в тому певна. Знадвору дощ хлюпав по шибках, поїзд важко просувався в пітьму, наче пробивався крізь хмари води. Дівчинка знехотя з'їла бутерброд, жінка закурила, а священик знову взявся до свого молитовника. Тепер уже він, мабуть, не помічаючи того, почав копіювати дівчинку, чітко вимовляючи посеред бурмотіння окремі слова: "Ісус Христос", "святий дух", "діва Марія",— а потім згорнув книжку.

— Каліфорнія і справді така гарна? — запитав він.

— Чудова,— відповіла жінка і, щулячись від холоду, здвигнула плечима.

— Ірландія теж гарна.

— Чудова,— мовила жінка,— справді, а чи не пора мені виходити?

— Так, на наступній станції.

Коли поїзд прибув до Слайго, дощ іще не вщухав. Попід парасольками цілувалися, під парасольками плакали. Шофер таксі спав, поклавши голову на руки, схрещені на кермі. Я розбудив його,— він належав до того типу людей, що прокидаються з усмішкою.

— Куди? — спитав він.

— До Драмкліф Черч'ярд.

— Але ж там ніхто не живе.

— То й що,— відповів я,— але мені туди дуже хочеться.

— І назад?

— Так.

— Гаразд.

Ми їхали безлюдними вулицями по калюжах. З машини я бачив у сутінках рояль у відчиненому вікні, ноти мали такий вигляд, наче пилюка лежала на них шаром завтовшки з палець. Перукар стояв, нудячись, у дверях свого салону й клацав ножицями, ніби хотів пообрізати нитки дощу. Перед входом до кінотеатру якась дівчина підмальовувала помадою губи, діти, тримаючи попід пахвою молитовники, бігли під дощем, якась стара гукала через вулицю якомусь старому: "Наиа je, Paddy? " 1 , а він відповідав їй: "Гт allright — with the help of God and his most blessed Mother". 2

— Ви певні, що вам неодмінно хочеться до Драмкліф Черч'ярд? — перепитав мене тихо шофер.

— Цілком певен — відповів я.

На пагорбах лежала жухла папороть, немов мокре шпакувате волосся колись рудокосої жінки, дві похмурі скелі охороняли вхід до невеличкої бухти.

— Бенбалбен і Нокнері,— промовив шофер, ніби знайомив мене з двома далекими, байдужими йому родичами.

— Онде,— додав він і показав уперед, де з туману виринула церковна дзвіниця; над нею кружляло гайвороння, хмари гайвороння, схожі здалеку на чорні сніжинки.— Ви, певно, шукаєте поле давньої битви?

— Ні,— відповів я,— про битву мені нічого не відомо.

— П'ятсот шістдесят першого року,— почав шофер лагідним тоном екскурсовода,— тут відбулася єдина в світі битва за авторське право.

Я поглянув на нього, недовірливо хитаючи головою.

— Це правда,— запевнив він.— Прихильники святого Колумба переписали псалтир, що належав святому Фініану, і почалася битва між прихильниками святого Фініана й святого Колумба. Полягло три тисячі, але король поклав край суперечці, сказавши: "Так само, як кожна корова повинна мати теля, так і кожна книжка повинна мати копію". Отже, ви не хочете побачити поле битви?

— Ні,— відповів я,— я шукаю могилу.

— Авжеж,— промовив він,— могилу їтса, а потім ви схочете поїхати до Іннішфрі.

— Ще не знаю. Зачекайте, будь ласка.

Гайвороння злітало зі старих надгробків, каркало, літаючи навколо старої церковної дзвіниці. їтсова могила була мокра, камінь — холодний, і напис, що його їтс звелів вибити на своїй

могилі, теж холодний, як і ті крижані голочки, що діткнули мене зі Свіфтової могили: "Вершнику, кинь холодний погляд на життя й на смерть — та й рушай далі".

Я поглянув угору — чи не зачаровано лебедів у гайвороння? Але воно зневажливо каркало на мене, кружляючи понад дзвіницею. Розплескане, розчавлене дощами лежало навкруги на пагорбах іржаво-червоне листя папороті. Мені стало холодно.

— їдьмо,— сказав я шоферові.

— Отже, таки до Іннішфрі?

— Ні,— відповів я,— назад, до вокзалу.

Скелі в тумані, самотня церква, оточена чорним гайворонням, і чотири тисячі кілометрів води по той бік від могили їтса. І жодного лебедя.

17

ПРИПОВІДКИ

Якщо в Німеччині з кимось щось сталося,— чи він запізнився на поїзд, чи зламав ногу, чи збанкрутував,— тоді кажуть: "Гірше не буває". Все, що сталося тільки-що, завжди найгірше. У ірландців майже навпаки — якщо тут хтось зламає ногу, запізниться на поїзд, збанкрутує, то він каже: "И could be worse"—"Могло б бути й гірше". Замість ноги можна було б зламати карк, замість поїзда можна було проґавити царство небесне, а замість банкрутства можна було втратити свій душевний спокій, а банкрутство як таке не може бути для цього причиною. Те, що вже сталося, не буває найгіршим,

найгірше ще може статися. Якщо в когось і померла улюблена, глибоко шанована бабуся, але ж міг померти ще й улюблений, глибокошанований дідусь; згорів двір, а курей врятовано — а могли ж і кури згоріти, та й навіть як і вони згоріли, це ще не найгірше — можна ж було й самому загинути, а цього ж не сталося. Та навіть якщо і вмираєш, то позбавляєшся одразу ж від усіх клопотів, а грішникові, що розкаявся, відкрите царство небесне — кінцева мета тривалої земної мандрівки після поламаних ніг, пропущених поїздів та пережитих різного гатунку банкрутств. Нам, на мою думку, коли щось сталося, зраджують гумор і фантазія, в Ірландії вони в таких випадках саме набирають сили. Для того, хто зламав ногу, корчиться від болю або шкутильгає з гіпсом на нозі, думка, що могло бути й гірше,— не просто втіха, а й заняття, що пробуджує в ньому ще й певне поетичне обдарування, не позбавлене дещиці садизму: досить змалювати муки людини, що зламала собі карк або показати, який вигляд має вивихнуте передпліччя чи розтрощений череп, і потерпілий з поламаною ногою вже втішно шкутильгає собі геть, називаючи себе щасливчиком через таку незначну халепу.

Отже, доля дає необмежений кредит, а проценти в таких випадках виплачуються охоче й безвідмовно. Якщо діти лежать з коклюшем, потребуючи уважного догляду, то можеш назвати себе щасливим, бо ж сам тримаєшся на ногах і можеш докласти до них рук. Фантазія в таких випадках не має меж. "It could be worse > ще й тому одна з найпоширеніших приповідок, що погане трапляється так часто, що порівняно з ним тільки найгірше може бути втіхою.

Близнюком приповідки "Могло б бути й гірше" є ще одна, що вживається так само часто: "I shouldn't worry"—"Нема чого журитися". І це в народу, в якого досить причин, щоб жодної хвилини ні вдень ні вночі не позбуватися клопотів. Сто років тому стався через неврожаї протягом кількох літ великий

голод — ця величезна національна катастрофа, що не лише викосила людей, а й у вигляді шоку успадковувалась із покоління в покоління. Сто років тому в Ірландії налічувалось близько семи мільйонів населення. Так мало населення могло бути тоді хіба що в Польщі, але тепер Польща має понад двадцять мільйонів жителів, а Ірландія — ледь чотири; до Польщі — бог свідок! — і справді не були ласкаві її великі сусіди, але цей величезний спад з семи мільйонів до чотирьох у народу, що має щороку новонароджених більше, ніж небіжчиків, означає безперервні потоки емігрантів.

Батько й мати, дивлячись, як підростають їхні шестеро дітей (часто буває восьмеро або десятеро), мали б досить причин, щоб журитися вдень і вночі, й вони, безперечно, так і роблять, проте водночас повторюють, віддано усміхаючись, приповідку: "Нема чого журитися". Вони ще не знають, та й ніколи достеменно не знатимуть, скільки їхніх дітей населятимуть квартали бідноти в Ліверпулі, в Лондоні, в Нью-Йорку або в Сіднеї, а скільком усміхнеться доля. Принаймні колись настане година прощання для двох з шести, для трьох з восьми — Шейла або Шон з картонною валізою в руках вирушать до автобусної зупинки, автобус відвезе їх до поїзда, поїзд — до пароплава: потоки сліз на автобусних зупинках, вокзалах, на причалах у Дубліні та в Корку дощовими, безутішними осінніми днями. Діти їдуть болотами повз покинуті будинки, і ніхто з тих, що зі слізьми на очах залишаються, не знає напевне, чи зустрінеться ще коли із Шейлою або Шоном — шлях від Сіднея до Дубліна далекий, не менший і від Нью-Йорка, та дехто не повертається навіть і з Лондона: чи він матиме сім'ю, дітей, чи посилатиме гроші додому — ніхто того не знає.

Тим часом, як в усіх європейських країнах побоюються браку робочої сили, дехто вже відчуває його на собі, тут двоє з шести, троє з восьми братів і сестер знають, що муситимуть

емігрувати,— так глибоко засів у них шок голоду. З покоління в покоління жахає людей цей привид. Іноді хочеться вірити, що еміграція — це щось схоже на звичку, на зразок природного обов'язку, який просто треба виконувати — і економічні умови справді змушують до цього. В 1923 році, ставши незалежною державою, Ірландія змушена була надолужувати майже столітню відсталість промислового розвитку, змушена була наздоганяти інших у всьому, що можна вважати розвитком, бо в ній майже відсутні міста, ледь розвинута індустрія, немає ринку для продажу риби. Ні, Шону та Шейлі таки доведеться поїхати звідси.

18

ПРОЩАННЯ

Прощання видалось важке, і саме тому, що все свідчило про його необхідність: гроші витрачено, нам пообіцяли, що надішлють іще, але їх поки що не було; похолоднішало, а в пансіоні (найдешевшому, який ми тільки могли розшукати за оголошенням у вечірній газеті) підлога була така перекошена, що нам здавалося, ніби ми пірнаємо з головою у безодню. Цією похилою площиною ми прослизнули крізь нейтральну смугу між сном і спогадами, проминули Дублін, і навколо ліжка, що стояло посеред кімнати і об яке прибоєм розбивалися галас і неонове світло Дорсет-стріт, розверзлося провалля; нам доводилося триматися одне за одне, а зітхання дітей у їхніх ліжках попід стінами долинали до нас, немов крики про порятунок з протилежного, недосяжного берега.

Всі експонати Національного музею, куди ми ходили щоразу після негативної відповіді касира, поставали на цій нейтральній смузі поміж сновидіннями та спогадами надзвичайно чітко й непорушно, немов реквізит паноптикуму. Ніби промчавши зачарованим шляхом через казковий ліс, ми

сторч головою падали на цю смугу: черевик святої Бригіди ніжно світився в пітьмі сріблястим сяйвом, великі кам'яні чорні хрести втішали й погрожували, борці за незалежність у зворушливих зелених мундирах, обмотках на ногах і в червонястих беретах показували нам свої стріляні рани, дитячими голосами читали нам слова прощання: "Моя люба Мері, свобода Ірландії..." Казан тринадцятого сторіччя пропливав повз нас і каное з прадавніх часів; усміхалися золоті прикраси, кельтські фібули — золоті, срібні, мідні, наче численні коми, підвішені на невидимому білизняному мотузку. Ми в'їжджали брамою до Трініті-коледжу, але ця величезна сіра будівля була безлюдна, тільки на сходах бібліотеки сиділа, плачучи, бліда дівчина з ядучо-зеленим капелюхом у руках — може, чекала на свого милого, а може, сумувала за ним. Галас і неонове світло, що долинало з Дорсет-стріт, пролітали повз нас, ніби час, що на мить ставав історією: сунули повз нас пам'ятники чи ми сунули повз них — бронзові чоловіки, суворі, з мечами, гусячими перами, паперовими сувоями, вуздечками або циркулями в руках, гострогруді жінки торкалися струн арфи, солодко-печальним поглядом озираючись у глибину сторіч. Щільними шпалерами стояли обабіч шляху вбрані в темно-синє дівчатка з ключками для гри в хелінг у руках, мовчазні й суворі — ми боялися, що вони піднімуть свої ключки над нами, наче булави. Обнявшись, ми прослизали повз них. Усе, на що дивилися ми, дивилося тепер на нас — леви рикали, гібони перетинали нам шлях, ми то видиралися нагору, то спускалися вниз довгою жирафиною шиєю, а ігуана з мертвими очима хизувалася перед нами своєю бридотою. Темні води Ліффі, зелені й брудні, клекотали повз нас, кричали гладкі чайки, грудка масла —"йому двісті років, знайдене воно в болоті в провінції Мейо" — пропливла у повітрі наче кавалок золота, яким знехтував щасливий Ганс-дурень; полісмен показував нам свою rainfall-book *, де протягом сорока днів проставлено самі нулі — ціла вервечка яєць, а бліда дівчина із

зеленим капелюхом у руках ще й досі плакала на бібліотечних сходах.

Води Ліффі почорніли, понесли до моря історію — грамоти, на яких наче тягарці звисали донизу печатки, угоди в кучерявих заголовних літерах, обтяжені сургучем документи, дерев'яні мечі, картонні гармати, ліри й стільці, ліжка й шафи, каламарі, мумії з розмотаними темними бинтами, що коливалися у воді, ніби пальмове листя. Кондуктор витяг з квиткової каси довге закручене паперове пасмо, а на сходах, що вели до Ірландського банку, сиділа літня жінка й лічила доларові папірці; вдруге, втретє, вчетверте підходив до віконця касир головного поштамту і співчутливо промовляв з-за своїх граток: "Sorry".

Безліч свічок горіло перед статуєю рудокосої грішниці Магдалини, повз нас, подібний до смугастого аеродромного вітрового конуса, проплив акулячий хребет, він колихався, і хрящі ламалися, а хребці, немов кільця для серветок, котилися по одному в ніч і зникали в ній. Сімсот О'Меллеїв промарширували повз нас — шатени, біляві, руді,— співаючи пісню на честь свого клану.

Ми пошепки втішали одне одного, трималися міцно одне за одне і мчали парками й алеями, урвищами Коннемари, горами Керрі, болотами Мейо, що простяглися на двадцять-тридцять миль, і боялися зустрітися з динозавром, натомість зустрічали кінотеатр, розташований саме в центрі Коннемари, Мейо, Керрі: бетонні будівлі, вікна, замазані густою зеленою фарбою, а всередині приміщення наче розлючений дикий звір у клітці рикав кіноапарат, виносячи на екран Монро, Лоллобріджіду або Тресі. Зеленими смугами тіней, все ще боячись динозавра, їхали ми поміж безконечних мурів, страшенно далеко від наших поснулих дітей, повернулись до передмістя Дубліна, промчали повз пальми, олеандри, крізь ліси рододендронів — і

все сторч головою. Будинки більшали, дерева вищали, провалля між нами й дітьми дедалі ширшало, палісадники виростали, аж поки не досягли таких розмірів, що за ними вже не стало видно будинків, і ми ще швидше помчали у ніжну зелень безмежних луків...

Прощатися було важко, хоча хрипкий голос господині під дзенькіт денного світла змітав уранці, немов непотріб, докупи клапті наших снів, і хоча гуркіт — так-так-так,— автобуса, що проїхав повз наш будинок, налякав нас, бо був страх який схожий на автоматні черги та на сигнал до революції. Але Дублін думав не про революцію, а про сніданок, змагання кіннотників, молитви й освітлену целулоїдну стрічку з різними зображеннями. Хрипкий голос покликав нас до сніданку, нам налили чудового чаю. Господиня в халаті, сидячи з нами, курила й розповідала про голоси, що мучили її вночі — голос брата-утопленика, що кличе її щоночі, голос покійної матері, який нагадував їй про обітницю першого причастя, голос небіжчика-чоловіка, що застерігав її від віскі — тріо голосів, почуте в темній задній кімнаті, де вона цілими днями сидить на самоті з пляшкою, тугою і в халаті.

— Психіатр,— несподівано тихо мовила вона,— запевняє, що ці голоси виникають із пляшки, та я сказала йому, щоб мовчав про мої голоси, бо він сам живе завдяки їм. А ви,— несподівано спитала вона вже іншим голосом,— ви б не купили в мене будинок? Дешево віддам.

— НІ,тІ— відповів я.

— Шкода.— Похитуючи головою, вона пішла до своєї віддаленої темної кімнати — з пляшкою, тугою і халатом.

Вбиті черговим "Sorry" касира на пошті, ми повернулись до Національного музею, звідки пішли до картинної галереї, ще раз спустилися в темне підземелля до мумій, що їх якийсь місцевий відвідувач порівняв із копченими оселедцями. Останні пенні ми витратили на свічки, що швидко згоріли перед барвистими образами, потім піднялися до Стівен-Грін, годували качок, сиділи на сонечку, слухали, чи має шанси на перемогу Пурпурова Хмарина — вона мала гарні шанси. Опівдні багато дублінців повиходили після служби з церков, розбрелися по Грефтон-стріт. Наша надія на касирове "Yes" 1 не справдилася. Його "Sorry" ставало дедалі сумніше, він був ладен (як нам здалося) запустити руки в касу й видати нам позику міністра пошти, його руки, принаймні, ворухнулися в бік шухляди, але він, зітхнувши, поклав їх на мармурову стільницю.

На щастя, дівчина в зеленому капелюсі запросила нас на чай, пригостила дітей цукерками, поставила нові свічки, де було слід — перед образом святого Антонія, і коли ми знову вирушили до поштамту, касирова усмішка сяяла нам назустріч через усю залу. Він радісно послинив пучки і став урочисто відраховувати й класти банкноти на мармурову

1 "Так" (англ.).

стільницю — один, два, багато... Гроші він видавав найдрібні-шими купюрами, бо йому було так приємно рахувати; срібно дзенькнули на мармурі монети. Дівчина в зеленому капелюсі посміхалася: хіба ж не вона поставила свічки тому святому, якому було потрібно?

Прощатися було важко. Шпалери вбраних у темно-синє дівчат з ключками втратили свою войовничість; леви вже не рикали, тільки ігуана зі своїми мертвими очима все ще хизувалася перед нами своєю прадавньою бридотою.

Музичні автомати гриміли, кондуктори викручували з кас довжелезні пасма квитків, пароплави гули, з моря віяв легенький вітерець, безліч бочок пива завантажувалось у темні нутрощі суден, навіть пам'ятники усміхалися — темрява сновидінь була поборота гусячим пером, вуздечкою, арфою й мечем, і тільки давні газети пливли водами Ліффі до моря.

У свіжій вечірній газеті було видрукувано три читацьких листи, що вимагали скинути Нельсона; тридцять сім оголошень про продаж будинків, одне — про купівлю, а в якомусь селищі у провінції Керрі завдяки активності місцевого фестивального комітету відбувся справжній фестиваль: проводилися змагання з бігу в мішках, перегони на віслюках, змагання з греблі і та з повільної їзди на велосипедах. Переможниця з бігу в мішку посміхалася фоторепортерові, обернувшись до об'єктиву гарненьким обличчям і показуючи погані зуби.

Останню годину ми провели на перекошеній підлозі нашої кімнати в пансіоні, грали в карти як на даху, бо стільців та столу в кімнаті не було. Сидячи поміж свого багажу, з відчиненим вікном, тут таки, на підлозі — чашки з чаєм,— ми проганяли чирвового валета й пікового туза крізь дві довгі шпалери їхніх родичів, серед галасу Дорсет-стріт, і поки господиня сиділа на самоті з пляшкою, з тугою та халатом у віддаленій кімнаті, покоївка дивилась, усміхаючись, на нашу гру.

— От який красень,— промовив шофер таксі, що відвозив нас до вокзалу,— молодчина!

— Хто? — запитав я.

— Сьогоднішній день,— відповів шофер,— хіба ж не молодчина?

Я підтакнув йому. Розраховуючись, поглянув угору, вздовж чорного фасаду будинку — молода жінка саме виставляла на підвіконня оранжевий глечик з молоком. Вона усміхнулася мені, і я теж усміхнувся.